

MENDIMI PËR DRAFT-KODIN E ETIKËS PËR DEPUTETËT E KUVENDIT TË REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

REPUBLIKA E MAQEDONISË SË VERIUT

Për qëllimin e hartimit të këtij Mendimi kontribut dhanë Lolita Sigane dhe (Grupi kryesor i OSBE-së/ODIHR-së i ekspertëve për parti politike) dhe Marcin Valecki (bashkëpunëtor/hulumtues vizitor në Kolegjin “Shën Antoni” nga Universiteti Oksford). Bazuar në përkthimin jozyrtar në gjuhën angleze të Draft-Kodit të porositur nga Zyra e OSBE-së për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut.

Zyra e OSBE-së për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut

Rr. Miodova 10, PL-00-251 Varshavë
Zyra: +48 22 520 06 00, Faks: +48 22 520 0605
www.legislationline.org

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE DHE REKOMANDIMET KRYESORE

Draft-Kodi i Etikës për deputetët e Kuvendit të Republikës së Maqedonisë së Veriut (këtej e tutje "Draft-Kodi") është mjet vetërregullues i cili ka për qëllim të vendosë standarde dhe të ofrojë udhëzime për sjelljen e deputetëve (këtej e tutje: deputetë"), si dhe të vendosë rregulla për t'iu përgjigjur sjelljes së papranueshme të deputetëve. Qëllimi i tij është që të shërbejë si një dokument plotësues i kornizës ligjore ekzistuese që rregullon punën e Kuvendit dhe rolin e deputetëve dhe të sigurojë besimin e publikut ndaj punës së deputetëve dhe institucionit të Kuvendit.

Përpunimi i Draft-Kodit përshëndetet fuqishëm si një parakusht i rëndësishëm për përforcimin e sistemit të integritetit publik në përputhje me rekomandimet e Grupit të Shteteve kundër Korrupsionit të Këshillit të Evropës (këtej e tutje "GREKO").

Draft-Kodi përmban dispozita të rëndësishme të cilat bazohen në dhe janë frymëzuar nga standardet ndërkombëtare dhe praktikrat më të mira të hartimit të udhëzimeve etike për nëpunësit publikë. Draft-Kodi shërben si dokument instrumental për publikun e gjerë përmes të cilit do të rritet transparenca dhe publiciteti në punën e deputetëve dhe Kuvendit në përgjithësi.

Gjithashtu, Draft-Kodi do të ketë dobi nga rishikimi i përgjithshëm për të rritur koherencën dhe kohezivitetin e tij, duke u kujdesur që asnjë nocion kontradiktor të mos e zbehtë qëllimin dhe synimin e Kodit. Kodi i Etikës duhet të jetë dokument konciz dhe i kuptueshëm lehtë që shërben si matës praktik për vlerësimin e vazhdueshëm të sjelljes së deputetëve. Ai duhet të përbëjë një trup të gjallë të normave të cilat përmes apeleve të qarta dhe të thjeshta dhe mekanizmave monitoruese do të mund të diskutohen, interpretohet dhe zbatohet në përputhje me nevojat dhe ndryshimet zhvillimore në domenin dhe diskursin publik.

Më konkretisht, dhe krahas asaj që u theksua më lartë, OSBE/ODIHR i jep rekomandimet për përforcimin plotësues të statusit të Draft-Kodit si promotor i sjelljes etike dhe morale të deputetëve në përputhje me standardet dhe praktikrat më të mira ndërkombëtare:

- A. Rekomandohet të përfshihet në Draft-Kodin qëllimi i tretë: të udhëzohen deputetët në lidhje me bazat etike gjatë kryerjes së detyrave të tyre dhe t'i strukturojnë veprimet e tyre sipas kulturës së përgjithshme të integritetit (paragrafët 27-28);
- B. të përforcohet në gjithë tekstin statusi i Draft-Kodit si kornizë për sjelljet e rekomanduara dhe të dëshirueshme të deputetëve (paragrafi 29);
- C. Në Draft-Kodin të theksohet qartë lidhja e tij me ligjet dhe rregullativat tjera të cilat e rregullojnë punën e deputetëve dhe nëpunësve publikë. Draft-Kodi nuk duhet të shërbejë si përpjekje për të interpretuar dhe paraqitur në mënyrë përmbledhëse çfarëdo normash të ligjeve tjera, sepse mund të krijojë paqartësi (paragrafët 30-35);
- Ç. Në Draft-Kodin të përforcohen dispozitat në lidhje me barazinë dhe mosdiskriminimin duke vënë fokusin në sjelljet që përfshijnë sjelljen e pahijshme seksuale dhe gjuhën shoviniste dhe duke i kushtuar vëmendje krijimit të Kuvendit të ndjeshëm gjinor, si dhe duke përdorur terminologji neutrale gjinore në gjithë tekstin e Draft-Kodit (paragrafët 42-47);
- D. Të shtohet udhëzim lidhur me sjelljen e deputetëve në Kuvend në lidhje me procedurën e votimit, veçanërisht për të parandaluar praktikën e "votimit

fantazmë”, ku votohet në emër të deputetëve që nuk janë të pranishëm fizikisht në Kuvend (paragrafi 48);

- Dh. Të rishikohen dispozitat e Draft-Kodit ashtu që do të përfshihen garanci për të drejtat e lirisë së shprehjes, veçanërisht gjatë seancave politike dhe/ose plenare, përveç nëse kjo nuk shkakton urrejtje ose mostolerancë në çfarëdo baze, të drejtpërdrejtë ose të tërthortë, dhe nuk bën thirrje për dhunë ose në mënyrë tjetër nuk keqpërdor besimin dhe integritetin publik dhe të rishikohen dispozitat lidhur me rregullimin e jetës private të deputetëve për të siguruar mbrojtjen e lirisë gjatë diskutimeve në Kuvend dhe për të parandaluar cenimin e pajustificuar të jetës private të deputetëve (paragrafët. 49-59);
- E. të rishikohet ajo dispozitë e Draft-Kodit e cila ka të bëjë me konfliktin e interesit lidhur me nënshtrimin e deputetëve ndaj presioneve dhe premtimeve partiake, meqë kjo mund të bjerë në kundërshtim me parimin e autonomisë së brendshme partiake (paragrafi. 69);
- Ë. Në Draft-Kodin të rishikohen dispozitat lidhur me pjesëmarrjen në fushatat zgjedhore, përmes shmangies së ndikimit në jetën politike dhe aktivitetet e deputetëve, dhe përmes rregullimit të shfrytëzimit të resurseve publike, si për shembull, transporti, stafi ose pajisja për avancimin e qëllimeve zgjedhore [par 72];
- F. Të shqyrtohet mundësia për përcaktimin e standardeve për punësimin e anëtarëve të familjes së deputetëve në Kuvend (paragrafi 73);
- G. Të zgjerohen dispozitat e Draft-kodit lidhur me mekanizmat e monitorimit të zbatimit të Draft-Kodit dhe lidhur me këshillimin konfidencial për të shmangur krijimin e paqartësive dhe dëmtimin potencial të veprimit jopartiak (paragrafët 74-77)
- GJ. Të shqyrtohet mundësia për të shtuar dispozita konkrete lidhur me ngritjen e vetëdijes për sjelljen etike të deputetëve dhe dhënien e këshillave për veprimin e tyre (paragrafi 83).

Këto rekomandime, bashkë me rekomandimet plotësuese janë përfshirë në tekstin e këtij Mendimi, dhe janë shënuar me shkronja të zeza të trasha.

Si pjesë e mandatit të saj për të ndihmuar shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së në zbatimin e detyrimeve të OSBE-së, OSBE/ODIHR-ja shqyrton, sipas kërkesës, draftin dhe legjislacionin ekzistues për të vlerësuar harmonizimin e tyre me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe me angazhimet e OSBE-së dhe jep rekomandime konkrete për përmirësim.

TABELA ME PËRMBAJTJE

I. HYRJE	5
II. OBJEKTI I MENDIMIT.....	5
III. ANALIZA DHE REKOMANDIME JURIDIKE.....	6
1. Standardet ndërkombëtare relevante për të drejtat e njeriut dhe angazhimet e OSBE-së në sferën e dimensionit njerëzor	6
2. Sfondi	8
3. Statusi i draft-kodit	10
3.1.Qëllimi dhe gjuha e Draft-Kodit	10
3.2.Lidhja e Draft-Kodit me ligje tjera.....	12
4. Parimet themelore të etikës deh sjellja e pritur e deputetëve	13
4.1.Parimet dhe vlerat themelore të etikës	13
4.2.Veprimi dhe sjellja e pritur e deputetëve.....	14
4.2.1. Sjellja me shërbimin e Kuvendit dhe nëpunësit tjerë të institucionit.....	14
4.2.2. Barazia dhe mosdiskriminimi.....	15
4.2.3. Sjellja në seancat plenare dhe në mbledhjet e trupave punuese.....	16
4.3. Rregullimi i jetës private të deputetëve	18
5.1. Kufizimet në lidhje me punësimin dhe paspunësimin, konflikti i interesave dhe lobimi	19
5.2. Përdorimi i mjeteve dhe fondeve publike.....	21
6. Monitorimi dhe sanksionimi	22

ANEKS: Draft-Kodi i Etikës për deputetët e Kuvendit të Republikës së Maqedonisë së Veriut

I. HYRJE

1. Më 3 gusht 2021, Kryetari i Komisionit për Çështje të Rregullores, Mandatit dhe Imunitetit të Kuvendit të Maqedonisë së Veriut, Zyrës së OSBE-së për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (këtej e tutje “ODIHR”) i paraqiti kërkesë për shqyrtim juridik të Draft-Kodit.
2. Më 23 gusht 2021 ODIHR-ja iu përgjigj kërkesës duke konfirmuar gatishmërinë e Zyrës për të përgatitur mendim juridik për harmonizimin e Draft-Kodit me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe angazhimet e OSBE-së në sferën e dimensionit njerëzor.
3. Ky Mendim u përgatit si përgjigje e kërkesës së lartpërmendur. ODIHR-ja e realizoi këtë vlerësim gjatë mandatit të saj për të mbështetur shtetet pjesëmarrëse të OSBE-së në zbatimin e angazhimeve të tyre ndaj OSBE-së.

II. OBJEKTI I MENDIMIT

4. Objekti i këtij Mendimi përfshin vetëm Draft-Kodin të paraqitur për shqyrtim. Kështu i kufizuar, Mendimi nuk përbën pasqyrë të plotë dhe gjithëpërfshirëse të të gjithë kornizës juridike dhe institucionale me të cilën rregullohen rregullat dhe standardet e Kuvendit në Maqedoninë e Veriut. Mendimi kohë pas kohe i referohet edhe Udhëzimit për zbatimin e Kodit të Etikës për deputetët në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut (këtej e tutje “Draft-udhëzim”) që i interpreton dhe sqaron në mënyrë plotësuese dispozitat e Draft-Kodit.
5. Mendimi ngre çështje kryesore dhe ofron indikacione për sferat e shqetësimit. Në interes të koncizitetit, ai fokusohet më shumë në ato dispozita që kërkojnë ndryshime apo përmirësime sesa në aspektet pozitive të Draft-Kodit. Analiza juridike që vijon bazohet në standardet, normat dhe rekomandimet ndërkombëtare dhe rajonale të të drejtave të njeriut dhe të sundimit të së drejtës, si dhe në angazhimet ekzistuese të OSBE-së në sferën e dimensionit njerëzor. Mendimi gjithashtu i thekson praktikat e mira nga shtetet tjera pjesëmarrëse të OSBE-së në këtë fushë. Kur i referohet legjislacionit kombëtar, ODIHR-ja nuk angazhohet për ndonjë model të veçantë të vendit, por para së gjithash, fokusohet në sigurimin e informatave të qarta lidhur me standardet e zbatueshme ndërkombëtare duke ilustruar se si ato zbatohen në praktikë në disa ligje të caktuara kombëtare. Çdo shembull i vendit duhet trajtuar gjithmonë me kujdes, sepse ai nuk mund të pasqyrohet domosdoshmërisht në vend tjetër dhe gjithmonë duhet të shqyrtohet në kontekst të kornizës më të gjerë kombëtare institucionale dhe juridike, si dhe në kontekst të vendit dhe kulturës politike.
6. Gjithashtu, e në përputhje me *Konventën për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj gruas*¹ (këtej e tutje “KEGJFDG”) dhe Planin e veprimit të OSBE-së për avancimin e barazisë gjinore nga 2004² dhe angazhimet për përfshirjen e çështjeve gjinore në aktivitetet, programet dhe projektet e OSBE-së, Mendimi në mënyrë adekuate i integron perspektivën gjinore dhe perspektivën e diversitetit.
7. Ky mendim bazohet në përkthimin jozyrtar në gjuhën angleze të Draft-Kodit të porositur nga OSBE/ODIHR-ja, dhe i njëjti i është bashkëngjitur këtij dokumenti në formë të Aneksit.

1 *Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit të gruas (këtej e tutje “KEGJFDG”), e miratuar nga Asambleja e Përgjithshme rezoluta 34/180 nga 18 dhjetor 1979. Maqedonia e Veriut ratifikoi Konventën më 18 janar 1994.*

2 Shih [Plan veprimi i OSBE-së për promovimin e barazisë gjinore](#), miratuar nga Vendimi nr. 14/04, MC.DEC/14/04 (2004), paragrafi 32.

Mund të ekzistojnë gabime si rezultat i përkthimit. Në rast të përkthimit të Mendimit në gjuhë tjetër, do të ketë përparësi versioni në gjuhën angleze.

8. Në aspekt të të lartpërmendurës, ODIHR-ja dëshiron të theksojë se ky Mendim nuk e pengon ODIHR-në që të në ardhmen të formulojë rekomandime ose komente me gojë ose me shkrim lidhur me çështje të caktuara përkatëse në Maqedoninë e Veriut.

III. ANALIZA DHE REKOMANDIME JURIDIKE

1. STANDARDET NDËRKOMBËTARE RELEVANTE PËR TË DREJTAT E NJERIUT DHE ANGAZHIMET E OSBE-SË NË SFERËN E DIMENSIONIT NJERËZOR

9. Përmes angazhimeve të OSBE-së në sferën e dimensionit njerëzor lidhur me institucionet demokratike njihet se demokracia e fuqishme varet nga shkalla e ekzistimit të saj si pjesë përbërëse e jetës kombëtare të vlerave dhe praktikave demokratike, si dhe e një game të gjerë të institucioneve demokratike.³ Supozohet se për ndërtimin e institucioneve demokratike, është e rëndësishme të sigurohet që nëpunësit publikë t'u përmbahen standardeve të caktuara profesionale dhe etike⁴.
10. Në këtë kontekst, në *Deklaratën e Brukselit* të vitit 2006, Asambleja Parlamentare e OSBE-së (AP e OSBE-së)⁵, pasi njohu se qeverisja e mirë, veçanërisht në organet përfaqësuese kombëtare, është thelbësore për funksionimin e shëndetshëm të demokracisë, inkurajoi të gjitha parlamentet e shteteve pjesëmarrëse të OSBE-së (këtej e tutje "ShP"):
 - të hartojnë dhe publikojnë standarde të rrepta të sjelljes etike dhe zyrtare për deputetët dhe stafin e tyre;
 - të vendosin mekanizma efikase për zbulimin publik të informatave financiare dhe konflikteve potenciale të interesit të deputetëve dhe stafit të tyre;
 - të formojnë zyrë për standarde publike në të cilën do të mund të paraqiten ankesa për shkelje të standardeve nga deputetët dhe stafi i tyre.
11. Megjithëse komuniteti ndërkombëtar i parlamenteve dhe organizatat për mbështetje të parlamenteve kanë hartuar suksesshëm standardet ose kriteret ndërkombëtare për parlamentin si institucion⁶ është arritur shumë pak progres në zhvillimin e standardeve për sjelljen etike të deputetëve individualë.
12. Parimet themelore për ruajtjen e integritetit të institucionit dhe besimit publik, si dhe kërkesa që deputetët të veprojnë në mënyrë që nuk do ta cenojnë autoritetin e institucionit u hartuan dhe u inkorporuan shumë dokumente ndërkombëtare si shembull i praktikave të mira ndërkombëtare në qeverisjen demokratike. Mes tjerash, Studimi kryesor i OSBE-së: Standardet profesionale dhe etike për deputetët⁷ shërben si publikim praktik i

³ [Dokumenti i mbledhjes së Kopenhagës të Konferencës për Dimensionin Njerëzor të OSBE-së](#) (Kopenhaga, 5 qershor 29 korrik 1990), paragraf 26.

⁴ Shih OSBE/ODIH, *Studimi themelor: Standardet profesionale dhe etike për deputetët*, (Varshavë, 2012), faqe 8.

⁵ Asambleja Parlamentare e OSBE-së, *Deklarata e Brukselit e Asamblesë Parlamentare të OSBE-së dhe rezolutat (Bruksel, 2006)*, para. 32–33.

⁶ Unioni Ndërparlamentar (UNP) miratoi Deklaratën Universale të Demokracisë në 1997, e cila, përveç që i cek elementet kryesore të demokracive, ve në dukje se demokracia "kërkon ekzistimin e institucioneve përfaqësuese në të gjitha nivelet, veçanërisht parlament ku janë përfaqësuar të gjitha komponentët e shoqërisë." dhe që i ka autorizimet dhe mjetet e nevojshme për të shprehur vullnetin e popullit nëpërmjet legjislacionit dhe mbikëqytjes së aktiviteteve të qeverisë." Që atëherë, shumë shoqata parlamentare rajonale, duke përfshirë Shoqatën Parlamentare të Komonveltit (CPA) dhe Asamblesë e Frankofonisë (APF), kanë miratuar standarde ose kriteret për parlamentet demokratike që përshkruajnë tiparet kryesore të një parlamenti demokratik. Kohët e fundit, Deklarata e Transparencës Parlamentare është bërë një pikë referimi e rëndësishme për parlamentet që duan të bëhen më të hapura dhe transparente. Deklarata e Transparencës Parlamentare mbështetet nga mbi 180 organizata parlamentare monitoruese të shoqërisë civile nga mbi 80 vende, si dhe numër të zmadhuar parlamentesh dhe shoqatash parlamentare.

⁷ OSBE/ODIHR, *Studimi themelor: Standarde profesionale dhe etike për deputetët*, (Varshavë, 2012)

kombinimit të analizave dhe praktikave të mira si të ndërtohen dhe reformohen sistemet që vendosin standarde profesionale dhe etike për deputetët dhe që rregullojnë sjelljen e tyre për të siguruar përmbushjen e atyre standardeve.

13. Megjithëse shumica e këtyre dokumenteve përbëjnë instrumente të buta ligjore të cilat janë të karakterit këshillues⁸, duhet përmendur edhe përpjekjet e GREKO-s për zhvillimin e udhëzimeve për integritet më të fuqishëm të deputetëve. Në veçanti, në Raundin e Katërt të Evaluimit që vlerëson masat kundër korrupsionit në mesin e deputetëve, gjykatësve dhe prokurorëve, ekipet e GREKO-s për evaluim theksuan fuqishëm kodet e sjelljes në vlerësimet e tyre dhe rekomanduan që ato duhet të hartohen sa më shpejt të jetë e mundur në vendet ku nuk janë hartuar kode të tilla⁹.
14. Gjithashtu, detyrimet ligjore lidhur me ryshfetin e nëpunësve publikë, e që mund të përfshijnë edhe deputetë, paraqiten për nënshkruarit e *Konventës penale-juridike të KE-së kundër Korrupsionit*¹⁰ dhe *Konventës së KB-së kundër Korrupsionit* (këtej e tutje “KKBKK”). Veçanërisht në konventën e dytë sigurohet kriter për iniciativat kundër korrupsionit, përmes vendosjes së një sërë standardesh, masash dhe rregullash të cilat duhet t’i zbatojnë vendet, e që përfshijnë masa parandaluese, si dhe kriminalizim të veprave të caktuara¹¹. Në Udhëzimin legjislativ për zbatimin e KKBKK-së¹² sigurohet përshkrimi i masave të nevojshme për zbatimin e Konventës përmes zhvillimit të qasjes në tre etapa me të cilën përcaktohen a) kërkesat e detyrueshme të cilat shtetet duhet t’i ndërmarrin, b) kërkesat opsionale të cilat shtetet janë të obliguara t’i shqyrtojnë dhe c) masa tjera opsionale të cilat shtetet mund të dëshirojnë t’i zbatojnë. Udhëzimi ofron një pikë të dobishme referimi për deputetët, ku në nenin 8 thuhet se çdo vend duhet të promovojë integritetin, ndershmërinë dhe përgjegjësinë ndërmjet nëpunësve të tij publikë dhe duhet të përpiqet t’i zbatojë “kodet ose standardet e sjelljes për kryerje të saktë, të ndershme dhe të drejtë të funksioneve publike”¹³.
15. Përfundimisht, neni 19 i *Konventës ndërkombëtare për të drejtat qytetare dhe politike* (këtej e tutje” KNDQP)¹⁴ si dhe neni 8 dhe 10 i *Konventës për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut* (këtej e tutje “Konventa e Këshillit të Evropës për të Drejtat e Njeriut”)¹⁵ duhet të respektohen si garanci të rëndësishme të të drejtave të deputetëve për lirinë e shprehjes dhe respektin e jetës private dhe publike.
16. Regjimi i etikës dhe i sjelljes bashkëvepron me dispozitat për imunitetin e deputetëve dhe lirinë e shprehjes së deputetëve, që nënkupton fjalim politik par ekselancë. Rëndësia e së drejtës së lirisë së shprehjes, e garantuar me nenin 10 të Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, veçanërisht për përfaqësues të zgjedhur të popullit, theksohet vazhdimisht nga Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut në praktikën e saj gjyqësore¹⁶.

⁸ Shih, për shembull, në Udhëzimet e Këshillit të Evropës për Luftën kundër Korrupsionit, të cilat përfshijnë Udhëzimin nr. 15, “për të inkurajuar miratimin e kodit të sjelljeve nga përfaqësuesit e zgjedhur; Rezoluta e Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës nr. 1214 që konfirmon konsensusin ndërkombëtar në rritje për nevojën e një mekanizmi për të zbuluar interesat e anëtarëve të tij si minimum në rregullimin e sjelljes parlamentare; Rezoluta 316 e Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale të Këshillit të Evropës duke u fokusuar në rreziqet e korrupsionit dhe duke theksuar rëndësinë e promovimit të "kulturës të bazuar në vlerat etike"; Rekomandimi i Këshillit të Evropës CM/Rec (2017) për rregullimin ligjor të aktiviteteve për lobim në kontekstin e vendimmarrjes publike dhe memorandumit me arsyetim.

⁹ Shih GREKO, *Raundi i katër i evaluimit, Raporti i evaluimit dhe harmonizimit; nga gjithsej 49 shtete pjesë e evaluimit të GREKO-s, 28 kanë miratuar kanë miratuar ose kanë marrë hapa për miratimin e kodit të tillë. Sidoqoftë, vetëm 9 nga këto shtete janë harmonizuar plotësisht me rekomandimet e GREKO-s.*

¹⁰ *Konventa penale-juridike për korrupsionin të KE* (Strasburg, 27 janar 1999); Maqedonia e Veriut ratifikoi Konventën më 28 korrik 1999.

¹¹ Konventa KB-së kundër korrupsionit (Nju Jork, 2004); Maqedonia e Veriut ratifikoi KKBKK më 13 prill 2007.

¹² KB, *Udhëzimi legjislativ për implementimin e Konventës së KB-së për korrupsionin, faqe 1.*

¹³ *Ibid, faqe 26.*

¹⁴ *Konventa ndërkombëtare e KB-së për të drejtat civile dhe politike*, të miratuar nga Asambleja e Përgjithshme e KB-së nga Rezoluta 2200A (XXI) nga 16 dhjetor 1966; Maqedonia e Veriut ratifikoi KNDQP më 18 janar 1994.

¹⁵ *Konventa e Këshillit të Evropës për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut*, të nënshkruar më 4 nëntor 1950, hyri në fuqi më 3 shtator 1953; Maqedonia e Veriut e ratifikoi më 10 prill 1997.

¹⁶ Shih, p.sh., në Gjykatën Evropiane për të Drejtat e Njeriut (GJNDNJ), *Castell vs Spain* (parashtrimi i ankesës nr. 11798/85, vendimi i Aktgjykimit nga 23 prill 1992), paragrafi 42, vërtetuar në mënyrë plotësisht në shumicën e rasteve që kanë të bëjnë me lirinë e shprehjes së deputetëve në asambletë kombëtare ose rajonale (shih, mes pusheteve tjera, *Jerusalem v. Austria*, nr. 26958/95, § 36, GJEDNJ 2001 II; *Førø v. Belgium*, nr. 15615/07, § 65, 16 korrik, 2009., dhe *Otegi Mondragon v. Spain*, nr. 2034/07, § 50, GJEDNJ 2011), si dhe në sërë rastesh që kanë të bëjnë me kufizimet e të drejtës së qasjes në gjykatë që dalin nga veprimi i imunitetit të deputetit (shih *A. v. the United Kingdom*, nr. 35373/97,

Gjithashtu, deputetët ndoshta do të duhet të përballen me kufizime që kanë të bëjnë edhe me sjelljen e tyre politike. Në rastin *Karaksoni dhe tjerë kundër Hungarisë*¹⁷ Gjithashtu konstatoi se, megjithëse liria e debatit është me rëndësi fundamentale në një shoqëri demokratike, ai për nga natyra nuk është absolut. Realizimi i lirisë së shprehjes në Kuvend bart në vete “detyrat dhe përgjegjësitë” të cekura në nenin 10 paragrafi 2 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut me qëllim për të siguruar punë efektive në Kuvend. Në atë aspekt, parlamentet kanë të drejtë “*të reagojnë kur deputetët e tyre nuk sillen mirë gjë që e cenon funksionimin normal të dhomës legislative. Njëjtë si rregulli i njohur përgjithësisht për imunitetin e deputetit që ofron mbrojtje të përforcuar por jo edhe të pakufizuar të fjalës në Kuvend, ashtu edhe disa kufizime të fjalës në Kuvend – të motivuara nga nevoja për të siguruar që puna e Kuvendit zhvillohet në mënyrë të rregullt – duhet të konsiderohen si të arsyeshme.*”¹⁸

17. Njëkohësisht, duhet të balancohet e drejta e lirisë së shprehjes me të drejtën e jetës private të garantuar në nenin 8 të Konventës evropiane për të drejtat e njeriut.¹⁹ Niveli i mbrojtjes që u sigurohet figurave publike, e veçanërisht politikanëve, është shqyrtuar gjerësisht në çështjet e shpifjes²⁰ nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, si dhe në një gamë më të ngushtë të rasteve²¹ që kanë të bëjnë drejtpërdrejt me balancën ndërmjet nivelit të së drejtës së privatësisë së politikanëve si figura publike dhe të drejtës së publikut të gjerë për lirinë e shprehjes. Në këto raste konstatohet përgjithësisht se figura të tilla vërtetë kanë të drejtën e mbrojtjes së jetës së tyre private, por me disa kualifikime të caktuara, duke përfshirë pritje të arsyeshme të testit të privatësisë që merr parasysh funksionin/pushtetin/profilin publik si kriterë relevante (shih më poshtë në nënseksionin 4.3).

2. SFONDI

18. Deputetët në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut u nënshtrohen rregullave të sjelljes të përfshirë në akte të ndryshme ligjore dhe nënligjore, siç janë Kushtetuta, Kodi Penal, Ligji për deputetët, Ligji për Kuvendin, Ligji për parandalimin e korrupsionit, Ligji për parandalimin e konflikteve të interesit, Ligji për lobim dhe Rregullorja e punës së Kuvendit. Në vitin 2012 u mor iniciativë për të paraqitur sërë rregullash për sjelljen e deputetëve, por ajo nuk u realizua.
19. Raporti i GREKO-s nga viti 2013 për raundin e katërt të evaluimit të ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë²² rekomandon që të nisë shpejt hartimi i kodit të sjelljes së deputetëve të shoqëruar me mekanizëm mbikëqyrjeje dhe sanksionimi për sjellje të pahijshme, si dhe me mekanizëm për ngritjen e vetëdijes së deputetëve për standardet që priten prej tyre.
20. Kodi i Etikës për deputetët në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut (këtej e tutje “Kodi origjinal”)²³ u miratua më 11 qershor 2018 në seancën e 47-të plenare të

§ 79; *Cordova v. Italy* (nr. 1), nr. 40877/98, § 59, GJEDNJ 2003 I; *Cordova v. Italy* (nr. 2), nr. 45649/99, § 60, GJEDNJ 2003 I; *Zollmann v. the United Kingdom* (dec.), nr. 62902/00, GJEDNJ 2003 XII; *De Jorio v. Italy*, nr. 73936/01, § 52, 3 qershor, 2004; *Patrono, Cascini and Stefanelli v. Italy*, nr. 10180/04, § 61, 20 prill, 2006; u *C. G.I.L. dhe Cofferati v. Italy*, nr. 46967/07, § 71, 24 shkurt, 2009

¹⁷ Shih GJEDNJ, *Karácsony and Others v. Hungary* (GC), (parashtrim i ankesës nr. 42461/13 and 44357/13, aktgjykim nga 17 maj 2016), parag. 139.

¹⁸ Ibid

¹⁹ Shih GJEDNJ, *Karhuvaara and Iltalehti v. Finland* (Parashtrimi i ankesës. 53678/00, aktgjykimi nga 16 shkurt 2005), parag. 42.

²⁰ Shih për shembull në GJEDNJ, *Lingens v Austria*, (parashtrimi i ankesës nr. 9815/82, aktgjykim nga 8 korrik 1986).

²¹ Shih në GJEDNJ *Von Hannover v. Germany* (parashtrim i ankesës nr. 59320/00, aktgjykim nga 24 shtator 2004) dhe *Karhuvaara and Iltalehti v. Finland* (ankesa nr. 53678/00, aktgjykimi nga 16 shkurt 2005).

²² Shih në GREKO, Raporti i harmonizimit nga raundi i katërt i evaluimit “*Parandalimi i korrupsionit në lidhje me deputetët, gjykatësit dhe prokurorët*” në lidhje me ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë, të miratuar më 6 dhjetor 2013, parag. 35, disponueshëm në: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c9ab5> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

²³ Kodi i sjelljes etike të deputetëve në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut, Gazeta zyrtare nr. 109 nga 12 qershor 2018, i disponueshëm në: <https://www.sobranie.mk/code.nsp> (herën e fundit të vizituar më 11 nëntor 2021).

Kuvendit²⁴ dhe me të rregullohen parimet themelore të etikës, rregullat dhe standardet e sjelljes së deputetëve në Kuvend. Kodi origjinal përbëhet nga 22 nene dhe gjashtë kapituj që përfshijnë: a) dispozitat e përgjithshme, objekti dhe qëllimet; b) parimet themelore të etikës; objektiviteti dhe respektimi i tjerëve, të vepruarit me përgjegjësi, shmangia e përfitimeve personale dhe refuzimi i shërbimeve/dhuratave/donacioneve të cilat mund të ndikojnë në vendimet, respekti i ndërsjellë; c) rregullat e sjelljes: rregullat themelore, konfliktet e interesit, ndalimi i korrupsionit, pranimi i dhuratave, disiplina buxhetore dhe financiare, shfrytëzimi i fondeve të Kuvendit; ç) shkeljen e Kodit duke bërë dallimin e shkeljeve të lehta dhe të rënda, caktimin e Komisionit për Çështje të Rregullores, Mandatit dhe Imunitetit (këtej e tutje “Komisioni”) si trup disiplinor (i cili do të miratojë rregulloren e disiplinës), sanksionet për shkeljet e lehta (paralajmërim) dhe shkeljet e rënda (vërejtje publike), parashkrimin (gjashtë muaj), d) deklaratën e pranimit të kodit që do të nënshkruhet nga deputeti dhe publicitetin e Kodit; dh) dispozitat preliminare dhe përfundimtare.

21. Në Raportin e tij të dytë të harmonizimit nga raundi i katërt i evaluimit²⁵, GREKO e përshëndet miratimin e Kodit, duke theksuar se do të duhet të rregullohet në mënyrë plotësuese konsistenca e rregullave të tij (ekziston përputhje të disa dispozitave për të njëjtat tema). Lidhur me mekanizmin e zbatimit, Raporti kërkon që Komisioni t'i miratojë rregullat procedurale dhe rregullat tjera zbatuese. Raporti, gjithashtu, përcakton se vetëm paralajmërimi si sanksion i vetëm i zbatueshëm (megjithëse do të ishte publik) është i pamjaftueshëm për t'u ballafaquar me situata të ndryshme që mund të ndodhin. Lidhur me masat për promovimin e Kodit dhe ngritjen e vetëdijes për përmbajtjen e tij, gjendja do të duhet të rishqyrtohet pasi të zbatohen realisht masat e njoftuara (publikimi, trajnimi) dhe mundësisht iniciativat tjera.
22. Në janar 2019, Kuvendi miratoi ndryshimet e Kodit origjinal me rregulla të rishikuara për konfliktin e interesave, dhuratat dhe sanksionet, të cilat u botuan menjëherë në Gazetën zyrtare. Në korrik 2019, trupi kompetent mbikëqyrës – Komisioni i Kuvendit – miratoi “Rregullat për zbatimin e procedurës për konstatimin e shkeljeve të lehta dhe të rënda dhe për shqiptimin e masave të përcaktuara në Kodin e Etikës për deputetët”, të cilat gjithashtu përfshinë edhe formularin për raportimin e dhuratave²⁶. Megjithëse përshëndet ndryshimet e mësipërme në kuptim të asaj se të njëjtat janë duke lëvizur "në drejtimin e duhur", GREKO gjithashtu potencon²⁷ se në disa aspekte ato ende nuk përbëjnë qartësi apo konsistencë më të madhe²⁸.
23. Draft-Kodi i paraqitur për shqyrtim duhet të konsiderohet si dokument i ri i cili do ta zëvendësojë Kodin origjinal, në përputhje me rekomandimet e fundit të GREKOS-s. Në këtë aspekt, duhet të theksohet se në përputhje me parimet kryesore të hartimit të mirë të ligjeve, drafti duhet të synojë t'i identifikojë qartë qëllimet e politikës në bazë të evaluimit të ligjeve tanimë të miratuara. Së këndejmi, çështja që imponohet fillimisht i referohet arsyetimit për miratimin e Kodit të ri në vend të vlerësimit të efikasitetit të kodit ekzistues dhe përfshirjes së ndryshimeve nëse ekziston nevoja. Hartimi i ligjeve dhe rregullave të reja pa u marrë parasysh fakti se qëllimi kryesor i aktivitetit legjislativ është krijimi i një dokumenti që do të zbatohet në mënyrë efektive, shpie në cilësi dhe efikasitet të ulët të përgjithshëm të legjislacionit, me ç'rast implementimi koherent zëvendësohet me procesin e vazhdueshëm të miratimit të ligjeve të reja. Gjithashtu, praktikat e mira nga shtete të caktuara pjesëmarrëse të OSBE-së kanë treguar se procesi i thellë i

²⁵ Shih në GREKO, Raporti i harmonizimit nga raundi i katërt i evaluimit “Parandalimi i korrupsionit në lidhje me deputetët, gjykatësit dhe prokurorët” në lidhje me ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë, të miratuar më 22 qershor 2018, të disponueshëm më: <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect--o-fmembers-of-16808cc85-f> (herën e fundit të vizituar më 11 nëntor 2021).

²⁶ GREKO, Raporti i përkohshëm nga raundi i katërt i evaluimit “Parandalimi i korrupsionit në lidhje me deputetët, gjykatësit dhe prokurorët” në lidhje me ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë, të miratuar më 25 shtator 2020, paragrafi 8, të disponueshëm në <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect--o-fmembers-of-16809-f80-e> (herën e fundit të vizituar më 22 nëntor 2021).

²⁷ Ibid, para 9.

²⁸ Në veçanti, sipas GREKO-s dispozitat nuk janë të qarta lidhur me masat konkrete që duhet të ndërmerren në rast të konfliktit potencial të interesave private të deputetëve. Dispozitat për dhuratat janë të përsëritshme dhe kontradiktore.

politikëbërjes, ku debatet bazohen në prova dhe hulumtime të gjera, si dhe në kryerjen eks ante të evaluimit të ndikimit të rregullativës (këtej e tutje "RIA") ndihmojnë që procesi i mbetur i hartimit dhe debatit për legjislacionin të jetë shumë më koherent. Gjithashtu procesi i tillë kursen kohë, sepse njohuria dhe bindja e fituar se është i nevojshëm ligj ose ndryshim i ri do të bëjë që konsultimet të jenë më informative dhe do të ndihmojë gjatë gjithë procesit të vlerësimit.

3. STATUSI I DRAFT-KODIT

24. Draft-Kodi rregullon parimet themelore dhe standardet e sjelljes etike të deputetëve. Definohet si *“mjet vetërregullues qëllimi i të cilit nuk është të kontrollojë punën e deputetëve, por të vendosë standarde të sjelljes, të japë udhëzime për sjelljen, të vendosë rregulla të përbashkëta për t’iu përgjigjur sjelljes së papranueshme, dhe të sigurojë besimin e publikut në punën e deputetëve dhe Kuvendit”*. Draft-Kodi shërben si dokument plotësues i kornizës ligjore ekzistuese që rregullon punën e Kuvendit dhe rolin e deputetëve, si dhe mënyrën se si duhet të sillen deputetët, çfarë pritet konkretisht prej tyre dhe vendosen standarde të sjelljes së mirë dhe cilësisë së punës për të cilën kanë rënë dakord ato.

3.1 Qëllimi dhe gjuha e Draft-Kodit

25. Draft-Kodi nuk e përshkruan mjaftueshëm natyrën e tij të përgjithshme duke u përpjekur për të promovuar lloj të caktuar të sjelljes në vend që ta zbatojë atë. Formulimet si *“kodi rregullon”* dhe *“monitorimi dhe zbatimi i Kodit janë të detyrueshëm”* japin përshtypjen e një dokumenti me fuqi ligjore.

Duke e njohur faktin se kodet e etikës duhet të synojnë ta orientojnë sjelljen e atyre për të cilët aplikohen, misioni i tyre i tejkalon rregullat e vendosura qartë që përcaktojnë ose ndalojnë akte të veçanta. Kodi ka për qëllim t’i shprehë vlerat e përbashkëta dhe parimet kryesore që shërbejnë për të orientuar dhe vlerësuar njëkohësisht sjelljen e deputetëve. Në këtë aspekt, është i rëndësishëm niveli i besimit që ka publiku si ndaj deputetit si individ, ashtu edhe ndaj Kuvendit si institucion të cilin e përfaqëson. Motivi kryesor pas presionit të shtuar ndaj ligjvënësve për miratimin e kodeve të sjelljes është në drejtim të ruajtjes dhe rritjes së besimit ndaj Kuvendit edhe ndaj demokracisë përfaqësuese.
26. Në këtë aspekt, gjuha e Draft-Kodit nuk duhet të jetë shumë urdhëruese dhe e rreptë; Draft-Kodi duhet të shërbejë si aspiratë për sjellje etike dhe morale sesa si urdhërim. Në rast të përdorimit të formulimeve tepër urdhëruese, Draft-kodi, në vend që të bëhet organizëm i gjallë, rrezikon të bëhet dokument formal, kërkesat e të cilit është e pamundur të përmbushen në praktikë. Varësisht nga kultura politike, pranimi i gabimeve dhe kërkimi i ndjesës publikisht (përfshirë, për shembull, kërkimin e ndjesës publikisht nga foltorja e Kuvendit dhe mundësimi që raporti i plotë për sjelljen të jetë i disponueshëm në ueb faqen e Kuvendit) mund të jetë mjet i fuqishëm për llogaridhënien publike. Nëse mekanizmi i tillë nuk lejohet dhe nuk kultivohet kulturë e tillë e pranimi të gabimeve, reagimi ndaj zbulimeve të mundshme mund të jetë kundërproduktiv –përmes përpjekjeve për fshehje, pritje derisa disa çështje tjera nuk e tërheqin vëmendjen, etj. Për shembull, në MB²⁹ dhe në Letoni³⁰, Kodet e Etikës dhe Sjelljes për deputetët janë formuluar në një gjuhë më aspiruese, duke njohur vlerën e pranimi të gabimeve nga deputetët. **Bazuar në**

²⁹ Kodi i sjelljes së Parlamentit të MB në fillim përcakton qartë se: *Qëllimi i Kodit të sjelljes është që t’u ndihmojë deputetëve në kryerjen e obligimeve të tyre ndaj Dhomës, zgjedhësve të tyre dhe publikut të gjerë”,* shih në MB, *Kodi i sjelljes së deputetëve në Parlamentin*, të përgatitur në përputhje me Rezolutën e Dhomës nga 19 korrik 1995, neni 1, të disponueshëm në: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmcode/1882/188201.htm> (të vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

³⁰ Qëllimi i kodit etik të Letonisë është *“të vendosë standarde të sjelljes, dhe me atë ta rrisë besimin e shoqërisë në punën e Kuvendit”,* shih në *Kodin e etikës për përfaqësuesit në Seima në Republikën e Letonisë*, neni 1, të disponueshëm në: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/rules-of-procedure> (herën e fundit të vizituar më 11 nëntor 2021).

konsideratat e mësipërme, rekomandohet përforcimi i statusit të Draft-Kodit në gjithë tekstin si kornizë për sjellje të rekomanduara dhe të dëshiruara të deputetëve.

27. Draft-Kodi ka për qëllim *“t’i rregullojë dhe promovojë parimet dhe standardet etike të sjelljes që priten nga deputetët”*, si dhe *“të rrisë transparencën dhe integritetin e deputetëve dhe Kuvendit dhe të forcojë besimin e publikut ndaj funksionit të deputetit në Kuvendin”*. Qëllimi i dytë thekson funksionin e Draft-Kodit si instrument i rëndësishëm për organizatat e shoqërisë civile (këtej e tutje "OSHC") dhe publikun në përgjithësi, në përpjekjet e tyre për t’i mbajtur deputetët përgjegjës ndaj një sërë standardesh të vendosura qartë dhe si rrjedhojë përshëndetet kontributi i tij për realizimin e transparencës më të madhe në punën e Kuvendit në tërësi.
28. Njëkohësisht, hartuesit mund ta shikojnë Kodin si dokument që krijon baza etike dhe që zhvillon kulturë të etikës dhe integritetit ndërmjet deputetëve. Arsyeimi pas kësaj është nevoja urgjente për të hartuar strategji besimi dhe sisteme integriteti me të cilat do të sigurohet përgjigje të duhur ndaj çështjeve që konsiderohen si cenim i përpjekjeve të cilat i bën ligjvënësi për të ruajtur besimin publik. Në këtë aspekt kodet e sjelljes/etikës duhet të shihen si përmbledhje rregullash, procedurash dhe standardesh të dedikuara për të shërbyer si resurse të parlamenteve për të ruajtur dhe përfortuar besimin publik, jo duke aplikuar regjimin e sanksioneve për të dënuar shkelësit, por duke njohur faktin se sjellja e deputetëve individuale në instancë të fundit do të thotë shqetësim për Kuvendin si institucion, dhe dështimi për t’iu përgjigjur sjelljes së papranueshme mund të ketë efekt të dëmshëm në besimin e publikut ndaj Kuvendit si institucion, dhe demokracisë përfaqësuese në përgjithësi.

REKOMANDIMI A.

Të përfshihet në Draft-Kodin qëllimi i tretë: të udhëzohen deputetët lidhur me bazat etike gjatë ushtrimit të detyrave të tyre dhe t’i strukturojnë veprimet e tyre duke ndjekur kulturën e përgjithshme të integritetit.

29. Gjithashtu, Draft-Kodi ka për qëllim rregullimin dhe promovimin e parimeve etike dhe standardeve të sjelljes që priten t’u përmbahen deputetët *“gjatë ushtrimit të funksionit gjatë mandatit të tyre”*. Njëkohësisht, në Draft-udhëzimin ceket se *“pas mbarimit të mandatit, deputeti vazhdon të udhëhiqet nga parimet e ligjshmërisë, ndershmërisë, objektivitetit, transparencës, llogaridhënies dhe integritetit. Marrëdhëniet e deputetit me Kuvendin lidhur me çfarëdo privilegji ose obligimi do të vazhdojë edhe pas mbarimit të mandatit të tij.”*. Kufizimet e përhershme sipas Draft-udhëzimeve gjithashtu kanë të bëjnë me ruajtjen e informatave konfidenciale të cilat i kanë marrë deputetët gjatë mandatit të tyre, për shkak të funksionit të tyre që e kanë kryer. Megjithëse Kodi i Etikës vështirë se mund të definojë konkretisht sjelljen e deputetëve pas mbarimit të mandatit të tyre (meqë nuk mund të sigurojë mekanizëm ekzekutues në raste kur deputeti nuk ka më mandat të deputetit), megjithatë mund të kërkojë, me qëllim të mbrojtjes së reputacionit të Kuvendit, që ish-deputetët për një periudhë të caktuar të mos merren me përdorimin e njohurive dhe ekspertizës nga periudha e miratimit të ligjeve në dobi të njërit subjekt dhe në disavantazh të subjekteve afariste dhe subjekteve tjera (shih më poshtë në nënseksionin 5.1).

REKOMANDIMI B.

Të përfortohet në gjithë tekstin statusi i Draft-Kodit si kornizë për sjelljen e rekomanduara dhe të dëshiruara të deputetëve.

3.2 Lidhja e Draft-Kodit me ligje tjera

30. Në përgjithësi, kodet janë më pak statike se legjislacioni dhe ndoshta do të zhvillohen me kalimin e kohës³¹. Ekziston “vlerë e konsiderueshme e shtuar” në kuptim të asaj që kodet e sjelljes/etikës mund t’i integrojnë të gjitha rregullat e integritetit në një dokument duke bashkuar obligimet etike, ligjore dhe rregullatore të deputetëve në një kopje, si dhe ta përfshijnë obligimin për të respektuar jo vetëm fjalën, por gjithashtu edhe frymën e rregullave të cilat vështirë se mund të jenë pjesë e ligjit të zakonshëm. Ato mund të shprijnë në regjim rregullator duke nxitur funksionarët e emëruar që të sillen mirë (dhe t’u ndihmojnë ta arrijnë atë) bile edhe në situata kur ligji nuk përcakton domosdoshmërisht kursin e duhur të veprimit. Megjithatë, është me rëndësi esenciale që dispozitat e kodeve dhe dispozitat e ligjeve bile edhe në rast të përputhjes së tyre, të mos bien në kundërshtim.
31. Shumica e kodeve të sjelljes/etikës e përsërisin obligimin e nëpunësve për t’u bindur dhe respektuar ligjin. Për deputetët kjo, para së gjithash, do të thotë harmonizim me Rregulloren me të cilën rregullohet Kuvendi³². Për shembull, neni 2 i Kodit të sjelljes zyrtare të Dhomës së përfaqësuesve të ShBA-së thotë “*Anëtari, delegati, komisionari rezident, nëpunësi, ose i punësuar i Dhomës do t’i respektojë frymën dhe fjalën e Rregullores së Dhomës dhe Rregullores së komisioneve të saj të konstituar në mënyrë adekuate.*”³³
32. Në këtë drejtim, Draft-Kodi dhe Draft-udhëzimet i referohen kornizës ligjore në vijim:
- Ligjet me të cilat rregullohet puna e Kuvendit dhe deputetëve në Kuvend (Ligji për deputetët, Ligji për Kuvendin dhe Rregullorja e punës së Kuvendit);
 - Ligjet që rregullojnë aspektet e veçanta të punës së deputetëve si funksionarë publikë, përkatësisht konfliktet e interesave, deklarimin e pronës, lobimin, parandalimin e korrupsionit, rryshfetit dhe rregullativa për pranimin e dhuratave;
 - Ligjet tjera siç janë Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi, Ligji për marrëdhënie pune, Ligji për mbrojtje nga shqetësimi në vendin e punës, Ligji për qasje të lirë në informatat me karakter publik, Ligji për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje.
33. Megjithëse natyra plotësuese e Draft-Kodit me legjislacionin ekzistues që rregullon punën e Kuvendit dhe rolin e deputetëve përmendet në Draft-Kodin, do të ishte e dëshirueshme të sigurohet qartësi më e madhe se në cilat sfera mund të ekzistojë rregullore e vetme e sjelljes, përkatësisht në cilat sfera bëhet referimi në ligjet ekzistuese. Rreziku lidhur me këtë është se mund të ndodhë interpretim i pasaktë i normave ligjore në raste kur u referohemi sferave të tilla siç janë konflikti i interesit, parandalimi i korrupsionit, marrja e dhuratave dhe deklarimi i pasurisë në mënyrë të përmbledhur.” Për shembull, Draft-Kodi përfshin formulimin “*Deputeti i deklaron publikisht detyrimet dhe huat e tij, si dhe marrëdhëniet tjera obligative për të eliminuar gjendjen me konfliktin e interesit*”. Megjithatë, përveç nëse detyrimi për të deklaruar huan nuk del nga legjislacioni vendor (qoftë në kontekstin e konfliktit të interesit ose të deklarimit të pasurisë), dispozitat e propozuara të Draft-Kodit mund të krijojnë paqartësi, meqë gjendja e deklarimit publik mund interpretohet gjerësisht dhe mund të bjerë ndesh me obligimet tjera për zbulim. Gjithashtu, draft-udhëzimet përfshijnë akoma më shumë rregulla që nuk përmenden gjithmonë në draft-kodin, gjë që në praktikë mund të shpjerë në pasiguri dhe kontradikta.

³¹ Shih në GREKO, Raporti nga raundi i dytë i evaluimit “Parandalimi i korrupsionit në lidhje me deputetët në Kuvendin, gjykatësit dhe prokurorët” në lidhje me Turqinë, faqe 3, të miratuar më 22 mars 2019, të disponueshëm: <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-o-f168095417-c> (herën e fundit të vizituar më 11 nëntor 2021).
2015, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c9d29>.

³² Vegla për përgatitjen e kodeve për deputetët në Kuvendin, Partneriteti për menaxhim të mirë II (2019-2021), Projekti rajonal “Përförçimi i masave për parandalimin dhe çrënjosjen e krimit ekonomik” të realizuar nga Këshilli i Evropës, faqe 13

³³ Kodi i sjelljes zyrtare, Rregullorja e punës së dhomës së përfaqësuesve, 26 shkurt 2020, të disponueshëm në <https://ethics.house.gov/publications/code-official-conduct> (herën e fundit të vizituar më 11 nëntor 2021).

34. “Paraqitja përmbledhëse” e normave të ligjeve përkatëse, siç është rasti për shembull me konfliktin e interesave në Draft-Kodin, mund të hapë hapësirë për interpretim dhe paqartësi. Draft-Kodi mund të përfitojë nga **referimi më i qartë në lidhjen ndërmjet Draft-Kodit dhe ligjeve dhe rregullave tjera**. Në këtë kontekst, për të gjitha ligjet relevante duhet të sigurohet referim adekuat në gjithë tekstin e Draft-Kodit. Në rast nëse vendoset të bëhet krahasim i cilësdo prej dispozitave të tyre për qëllimet e Draft-Kodit, kjo duhet të bëhet me saktësinë më të lartë të mundshme³⁴.
35. Gjatë referimit në legjislacion tjetër duhet të respektohen parimet në vijim:
- Referimi është i qartë dhe gjithmonë pranohet në mënyrë konsekuente fuqia më e lartë juridike e ligjeve përkatëse;
 - Draft-Kodi nuk përmban dispozita dhe përkrahje të cilat në çfarëdo mënyre bien ndesh ose ka paqartësi në sqarimin e obligimeve të deputetëve të përcaktuara me ligje tjera;
 - Referimi në ligjet tjera përkatëse është i qartë, i përmbledhur dhe mund të gjendet lehtë në një klauzolë të Draft-Kodit në vend që të jetë e shpërndarë në gjithë tekstin.

REKOMANDIMI C.

Të ceket qartë në Draft-Kodin lidhja e tij me ligjet dhe rregullat tjera me të cilat rregullohet puna e deputetëve dhe nëpunësve publikë. Draft-Kodi nuk duhet të shërbejë si përpjekje për të interpretuar dhe paraqitur në mënyrë përmbledhëse çfarëdo norme të ligjeve tjera, meqë kjo mund të krijojë paqartësi.

4. PARIMET THEMELORE TË ETIKËS DHE SJELLJA E PRITUR E DEPUTETËVE

4.1 Parimet dhe vlerat themelore të etikës

36. Kodi i Etikës dhe kodi i sjelljes shërben për të dhënë pasqyrë të pritshmërive të vendosura për deputetët si përfaqësues të popullit, dhe ato përmbajnë përmbledhje të standardeve etike të cilat ata do t'i respektojnë në mënyrën në të cilën ata e kryejnë punën e tyre. Megjithatë ekzistojnë disa standarde të caktuara ndërkombëtare lidhur me të lartpërmendurën (shih në pjesën Standardet relevante ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe Angazhimet e OSBE-së në sferën e dimensionit njerëzor në këtë Mendim), çdo shtet sigurisht do të ketë përkufizimin e vet se çfarë është etike dhe Kuvendi do të duhet të përkufizojë sjelljen etike për deputetët e tij.
37. Në mënyrë ideale, lista e saktë e parimeve duhet të pasqyrojë konsensusin kombëtar ose të jetë listë e dakorduar që del nga procesi i brendshëm³⁵. Për shembull, në MB pothuajse të gjitha kodet e sjelljes për funksionarët publikë fillojnë me Shtatë parimet e jetës publike, të përpunuara nga Komiteti për Standardet në Jetën Publike, të cilat janë:

³⁴ Për shembull, në Irlandë, Kodi i sjelljes së deputetëve e përfshin referencën në vijim: “deputetët dhe sipas legjislacionit të përgjithshëm dhe në përputhje me Rregulloren e punës së Dhomës, në mënyrë skrupuloze dhe të rreptë u përmbahen obligimeve për transparencë dhe zbardhje në lidhje me mjetet dhe interesat e tyre financiare, huat e marra dhe pozitat që i zënë në cilëndo organizatë ose kompani, pa dallim nëse është publike ose private”. Në Suedi, Kodi i sjelljes së deputetëve përfshin pjesë të theksuara qartë ku ligjet ekzistuese për konflikt të interesave dhe kundër ryshfëtimit janë kategori etike që janë përfshirë në mënyrë precize dhe me ligjet përkatëse. Në këtë mënyrë, të dy shembujt përfshijnë referencë të qartë për fuqinë më të lartë juridike të legjislacionit relevant, shih në Kodin e sjelljes së deputetëve në *Rikstagun*, të disponueshëm në <https://www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/the-members-pay-and-conditions/code-of-conduct-for-members/> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

³⁵ *Veglat për hartimin e kodeve të sjelljes për deputetët*, Partneriteti për qeverisje të mirë II (2019-2021), Projekt rajonal “Përf forcimi i masave për parandalimin dhe çrënjosjen e krimit ekonomik”, i zbatuar nga KE, faqe 12.

vetëmohimi, integriteti, objektiviteti, transparenca, llogaridhënia, udhëheqësia³⁶. Kodi i sjelljes i Lituaniës për politikanët shtetërorë (neni 4) përcakton parimet e sjelljes në vijim: respekti ndaj personit si individ dhe shtetit, drejtësia, ndershmëria, transparenca dhe publiciteti, mirësjellja, të qenët shembullor, vetëmohimi, paanshmëria dhe përgjegjësia³⁷.

38. Në përputhje me Draft-Kodin janë paraparë parimet dhe vlerat themelore të sjelljes së deputetëve në vijim: përkushtimi ndaj interesit publik dhe vlerave demokratike, objektiviteti dhe drejtësia, barazia, transparenca, respekti i ndërsjellë, integriteti, efikasiteti dhe ekonomia, udhëheqësia. Duke e njohur faktin se përkufizimi i parimeve dhe vlerave etike qëndron kryesisht brenda shteteve pjesëmarrëse, praktikrat e mira ndërkombëtare mund të shërbejnë si frymëzim në këtë kontekst konkret (për shembull, Kodi evropian i sjelljes për të gjithë personat të përfshirë në pushtetin lokal dhe rajonal (këtej e tutje "Kodi Evropian i vitit 2018"³⁸ dhe Kodi i sjelljes për deputetët në Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës të vitit 2019³⁹ që mund të përdoret si kornizë bazë për të dhënë udhëzime për hartimin e Kodit). Bazuar në konsideratat e mësipërme, hartuesit mund të dëshirojnë të konsiderojnë rreth **plotësisht të parimeve dhe vlerave ekzistuese me parimet e Përparësisë së Ligjit, paanshmërisë/mos diskriminimit, llogaridhënies dhe meritave dhe profesionalizmit.**

4.2 Veprimi dhe sjellja e pritur e deputetëve

4.2.1 Sjellja me shërbimin e Kuvendit dhe të punësuarit tjerë në institucionin

39. Duke pasur parasysh ndjeshmërinë e funksionit të deputetit, dispozitat e Draft-Kodit për "Sjelljen me shërbimin e Kuvendit dhe të punësuarit tjerë në institucionin" parashikojnë mbrojtje të rëndësishme të stafit administrativ në Kuvend. Gjithashtu, nga deputeti duhet të pritët që të tregojë respekt dhe besim jo vetëm ndaj të punësuarve në Kuvend, por barazisht edhe ndaj stafit politik, gazetarëve, vizitorëve, mysafirëve dhe praktikantëve. Gjithashtu, është e nevojshme të ceket në këtë drejtim se si procedohen ankesat e mundshme për sjelljen e pahijshme të deputetëve ose rreth informatave të siguruar nga sinjalizuesit.
40. Gjithashtu, në Draft-Kodin përmendet pak lidhur me përgjegjësinë e stafit të deputetëve. Në këtë kontekst dispozita ekzistuese në Kodin e sjelljes të Parlamentit të Skocisë mund të shërbejnë si shembull të praktikës së mirë, si vijon: *Në përputhje me detyrat e tyre si punëdhënës, deputetët duhet t'i ndërmarrin të gjitha hapat e arsyeshme për të siguruar që stafi i tyre është plotësisht i vetëdijshëm, i kupton dhe respekton politikën, rregullat, kërkesat dhe standardet e sjelljes që kanë të bëjnë me sjelljen e stafit gjatë kryerjes së detyrave të tyre, brenda dhe jashtë godinës së Parlamentit dhe në trajtimin e atyre individëve të përmendur në paragrafin 7.5.*⁴⁰
41. **Rekomandohet që në Draft-Kodin të merren parasysh dispozitat për procedurat për procedimin ankesave lidhur me sjelljen e pahijshme të deputetëve dhe rregullat për përgjegjësinë e deputetëve për sjelljen e stafit të tyre.**

³⁶ Komiteti i MB për standardet në jetën publike, *Udhëzimi: 7 Parimet e jetës publike*, 31 maj 1995, disponueshëm në: <https://www.gov.uk/government/publications/the-7-principles-of-public-life> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

³⁷ Lituania, *Ligji për miratim, hyrje në fuqi dhe zbatim të Kodit të sjelljes për politikanët shtetërorë*, 19 shtator 2006 nr. X-816, disponueshëm në: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/TAIS.287040> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

³⁸ *Kodi evropian i sjelljes për të gjithë personat e përfshirë në pushtetin lokal dhe rajonal* (këtej e tutje "Kodi Evropian") miratuar në mbledhjen e 35te të Kongresit të Autoriteteve Lokale dhe Rajonale më 7 nëntor 2018, disponueshëm në: <https://rm.coe.int/european-code-of-conduct-for-all-persons-involved-in-local-and-regional/16808ec7e3> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

³⁹ Kodi i sjelljes për deputetët e Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës, Kopenhagë i dispozitave që hyri në fuqi më 1 qershor 2019, disponueshëm në: <https://assembly.coe.int/Li%RAV/APCE/pdf/Procedure/CodeOfConduct-EN.pdf> (last visited on 11 November 2021).

⁴⁰ *Kodi i sjelljes për deputetët e Parlamentit të Skocisë*, botimi i 8-të, 6 maj 2021, Seksioni 7, disponueshëm në: <https://www.parliament.scot/msps/code-of-conduct/-/media/c160dbee10264603aa630f1d3ffaed.ashx> (vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

4.2.2 Barazia dhe mosdiskriminimi

42. Draft-Kodi përcakton realizimin e të drejtave të garantuara me kushtetutë të barazisë dhe mosdiskriminimit duke krijuar mundësi të barabarta dhe respektimin e diversitetit si një prej vlerave themelore. Sipas Draft-Kodit, *“Deputeti/deputetja nuk do të bëjë thirrje dhe nuk do të nxisë çfarëdo lloj diskriminimi. Deputeti nuk praktikon dhe mbështet shqetësim, përfshirë shqetësimin me bazë gjinore ndaj një personi ose grupi”*. Dispozitat e lartpërmendura mund të përforcohen duke precizuar se deputetët duhet të kryejnë detyrat e tyre **pa paragjykime dhe nuk duhet të nxisin kurrfarë diskriminimi ose shqetësimi në bazë të racës, religjionit, seksit, etj.**
43. Gjithashtu, Draft-Kodi **duhet të fokusohet më shumë në sjelljen që përbën sjellje të pahijshme seksuale, bulling (ngacmim) dhe gjuhë shoviniste**⁴¹. Qëllimi që Kuvendi të promovohet si vend i sigurt për të punuar si për gratë ashtu edhe për burrat është thelbësore për krijimin e një Kuvendi me barazi gjinore, me ç’rast do të sigurohet se Kuvendi mund të shërbejë si shembull i praktikës së mirë edhe për vende tjera të punës.
44. Gjithashtu, hartuesit duhet të mendojnë rreth përfshirjes së mundësisë për gratë deputete të cilat kanë fëmijë të porsalindur që të jenë të pranishëm në punë me to, duke përfshirë formulimin vijues ose të ngjashëm: ***Kuvendi do të kontrollojë vazhdimisht kushtet e punës dhe kulturën operative që të sigurojë mundësi të barabarta për gratë dhe burrat, deputetët dhe të punësuarit.***
45. Draft-Kodi i kushton vëmendje të veçantë dres kodit (kodit të veshjes) i cili mund të krijojë probleme potenciale lidhur me vlerësimin e dukjes dhe mënyrën e veshjes në evenimente zyrtare jashtë Kuvendit. Gjithashtu, gjatë hartimit të politikës së dres kodit, hartuesit duhet të kenë parasysh çështjet potenciale të diskriminimit, veçanërisht duke pasur parasysh ndjeshmërinë fetare dhe etnike, si dhe parimin që, megjithëse Kuvendi mund të ketë rregulla të ndryshme për gratë dhe burrat, rregullat nuk duhet të jenë më të rrepta në lidhje me asnjërin grup.
46. Konsideratat jodiskriminuese gjithashtu duhet të zgjerohen edhe në gjuhën e Kuvendit, duke kërkuar nga deputetët të veprojnë në çdo situatë me respekt dhe mirësjellje, duke shmangur nocionet që mund të ofendojnë ose nënçmojnë person ose grup tjetër, si dhe shprehjet ofenduese ose shprehjet tjera të pahijshme që mund ta njojnë Kuvendin⁴².
47. Përfundimisht, megjithëse duhet theksuar pozitivisht se Draft-Kodi përdor terminologji neutrale gjinore, disa dispozita ende u referohen trajtave mashkullore “ai/i tij” në vend të “ai/ajo”/“i tij/e saj”. Praktika e vendosur ndërkombëtare kërkon që legjislati i të hartohet në një mënyrë neutrale/të ndjeshme gjinore⁴³. Rekomandohet që, kurdo që është e mundur, referenca për bartësit e funksioneve ose kategori të caktuara individësh të përshtatet për të përdorur fjalë neutrale gjinore, kurdo që të jetë e mundur. Përndryshe, forma e shumësit të emrit përkatës mund të përdoret në vend të njëjësit (p.sh., [...]) ose rekomandohet përdorimi i fjalëve mashkullore dhe femërore, për shembull “[...]/[...]" ose “[...]/[...]”.

⁴¹ Shih, për shembull, <https://www.parliament.uk/mps-lords-and-offices/standards-and-financial-interests/house-of-lords-commissioner-for-standards-/code-of-conduct-for-the-house-of-lords/code-of-conduct-appendices/>

⁴² Dispozitat e Kodit të Etikës për deputetët në Malin e Zi mund të shërbejnë në këtë kuptim, duke theksuar se: Në komunikimin e ndërsjellë, si dhe në komunikimin me persona tjerë dhe publikun, deputetët janë të obliguar që të veprojnë në të gjitha situatat me respekt dhe ndershmëri, duke shmangur nocionet që mund të ofendojnë dhe poshtërojnë person ose grup tjetër [...]. "Deputetët janë obliguar që gjatë çdo mundësie të mos e dëmtojnë autoritetin e deputetëve ose Kuvendit, përmes veprimit të tyre ose përmes fjalës së shkruar ose shprehur gojarisht, [...]". Në Letoni, Kodi i sjelljes së deputetëve në Kuvendin është formuluar ngjashëm: "Deputetët do të shmangin fjalë, gjeste ose veprime tjera që mund të jenë ofenduese, dhe nuk do të shfrytëzojnë deklaratat ofenduese ose në cilëndo mënyrë joadekuate me të cilat mund t'i cenohet nderi Parlamentit.", shih Kodi i sjelljes së deputetëve në Parlamentin e Letonisë, neni 1, disponueshëm në: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/rules-of-procedure> (i vizituar herën e fundit më 11 nëntor 2021).

⁴³ Shih, për shembull ODIHR, *Komentet lidhur me Ligjin për Kuvendin dhe Rregulloren e punës së Kuvendit në aspektin gjinor dhe diversitetit* (2020), paragrafi 105-107; dhe *Si të bëhet që ligjet të funksionojnë edhe për gratë edhe për burrat: Udhëzime praktik për legjislati të ndjeshëm gjinor* (2017), faqe. 63. Shih, në *Komitetin ekonomik-social të KB-së për Azinë Perëndimore (KESAP), Gjuha e ndjeshme gjinore (2013)*; *Parlamenti evropian, Rezoluta për politikë të vetëdijësuar gjinore (2019)*; *Këshilli i Bashkimit Evropian, "Sekretariati i përgjithshëm, Komunikimi inkluziv në SPK (2018)*; dhe *Vegla për komunikime të ndjeshme gjinore të Institutit Evropian për Barazi Gjinore (2018)*

REKOMANDIMI Ç.

Të përforcohen dispozitat e Draft-Kodit për barazinë dhe mosdiskriminimin duke u fokusuar në sjelljet që përfshijnë sjellje të pahijshme seksuale dhe gjuhë shoviniste dhe duke i kushtuar vëmendje të veçantë krijimit të Kuvendit me ndjeshmëri gjinore, si dhe duke përdorur terminologji neutrale gjinore në gjithë tekstin e Draft-Kodit.

4.2.3 Sjellja në seancat plenare dhe në mbledhjet e trupave punuese

48. Draft-Kodi mund të përfitojë nga shtimi i referencës për sjelljen e deputetëve në Kuvend lidhur me procedurën e votimit (në rast se nuk është objekt rregullimi me Rregulloren e punës së Kuvendit), konkretisht për të rregulluar praktikën e “votimit-fantazmë” ku votimet bëhen në emër të deputetëve që nuk janë të pranishëm fizikisht në seancën plenare. Kjo praktikë realizohet kur votimi bëhet në formë elektronike dhe kërkon vetëm të shtypet butoni. Deputetët e partisë së njëjtë shpesh bien dakord që të realizojnë votime-fantazmë për dikë tjetër, por gjithashtu edhe deputetët e opozitës mund të bëjnë votime-fantazmë gjë që bie ndesh me besimet e deputetit që mungon, që nënkupton pasoja politike dhe juridike. Gjithashtu mund të merret parasysh ndalimi/sanksionimi ose paralajmërimi për “votim të pandershëm”, për të siguruar një Kuvend më fleksibil dhe miqësor. Prandaj, rekomandohet që të shqyrtohet ***mundësia për shtimin e referencës për sjelljen e deputetëve në Kuvend lidhur me procedurën e votimit.***

REKOMANDIMI D.

Të shtohet referencë për sjelljen e deputetëve në Kuvend lidhur me procedurën e votimit, konkretisht të parandalohet praktika e “votimit-fantazmë”, ku bëhet votimi në emër të deputetit që nuk është prezent në Kuvend.

49. Në Draft-Kodin gjithashtu ceket se “*Deputeti/ja mbështet dhe promovon lirinë e shprehjes, duke u kujdesur që të mos e shndërrojë fjalën e lirë në “gjuhë të urrejtjes”. Ai/ajo nuk vepron ose flet në atë mënyrë që të nxisë urrejtje, mostolerancë dhe/ose dhunë në bazë kombëtare, etnike, gjinore ose racore.*”. Duke pasur parasysh rëndësinë themelore të lirisë së debatit parlamentar në shoqërinë demokratike, ia vlen të theksohet se deputetët kanë liri të kufizuar në rregullimin e përmbajtjes së fjalimit në Kuvend. Rregullat e sjelljes në Kuvend mund ta kufizojnë shprehjen politike, gjë që është kundër të drejtave qytetare, ato gjithashtu mund të aplikohen edhe në mënyrën në të cilën mund të trajtohen oponentët politikë, në Kuvend dhe jashtë tij. Megjithëse funksionari i zgjedhur, në këtë aspekt, duhet të pranojë kufizimet që nuk aplikohen për politikanin aktiv i cili nuk është zgjedhur në funksion politik, kufizimet e tilla gjithashtu duhet të kenë kufij – Parlamenti është institucion politik dhe çdo kufizim i tepërt i sjelljes në dhomën mund të jetë i rrezikshëm për demokracinë.
50. Megjithëse rregullore të caktuara mund të konsiderohen të domosdoshme për qëllimin e parandalimit të formave të shprehjes siç janë thirrjet e drejtpërdrejta dhe të tërthorta të dhunës me atë që do të jenë lëndë e “kufizimeve ose dënimeve” të caktuara të përcaktuara me rregullat e brendshme të Kuvendit, vendimi final për përputhshmërinë e masave të

tilla me lirinë e shprehjes të përfshira në nenin 10 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut mund jetë ndryshe varësisht nga konteksti konkret i çdo rasti.⁴⁴

51. Në këtë kontekst, është e rëndësishme që Kuvendi të mund t'u përgjigjet në mënyrë adekuate sjelljeve të papërshtatshme, siç është shkelja e besimit, dhe të ndër marrë hapa të besueshme për të parandaluar përsëritjen e dukurisë së tillë. Në këtë mënyrë, hartuesit mund të konsiderojnë dhe të parashikojnë se ***Kodi mbështet dhe promovon lirinë e shprehjes, veçanërisht lidhur me debatin politik dhe/ose plenar, përveç rasteve kur ai nuk shkakton urrejtje dhe mostolerancë për çfarëdo arsye, thirrje të drejtpërdrejta ose të tërthorta për dhunë ose çdo mënyrë tjetër të mundshme të keqpërdorimit të besimit dhe integritetit të publikut. Në këtë drejtim, do të ishte gjithashtu e rekomandueshme që të jepen kritere më të qarta duke iu referuar kornizës ligjore përkatëse dhe/ose kushteve në të cilat forma të caktuara të shprehjes duhet të konsiderohen si cenim i besimit ndaj Kuvendit si institucion.***
52. Në përputhje me Draft-Kodin, deputetët duhet të flasin dhe veprojnë me vëmendje dhe duke respektuar personin dhe autoritetin e çdo individi dhe duhet të kujdesen që të mos e dëmtojnë autoritetin e deputetëve tjerë dhe Kuvendit. “Ai/ajo kanë kujdes që të mos nxjerrin të dhëna dhe vlerësime nga jeta personale ose familjare të deputetëve dhe bartësve tjerë të funksioneve publike përmes të cilave ai/ajo mund ta cenojnë nderin dhe autoritetin e tyre”. Duhet të kihet parasysh se kufijtë e kritikës së pranueshme janë më të gjera lidhur me politikanët sesa lidhur me personin privat. Pa u vënë në pikëpyetje fakti se realizimi i lirisë së shprehjes mund t'u nënshtrohet formaliteteve, kushteve dhe kufizimeve që janë të domosdoshme për mbrojtjen e autoritetit të tjerëve, përfshirë edhe politikanët (bile edhe ato kur nuk veprojnë në cilësi të tyre private), në raste të tilla, kërkesat për mbrojtje të tillë duhet të maten lidhur me interesat e diskutimit të hapur për çështje politike.
53. Gjithashtu, privilegji i kualifikuar e lejon deputetin që të japë deklaratë e cila, edhe nëse është fyese dhe nënçmuese për nga natyra, nuk do të konsiderohet shpifje në rrethana të caktuara. Megjithatë, nëse deklarata është dhënë me keqdashje të vërtetë, atëherë folësi nuk do të ketë më të drejtë për një privilegj të tillë të kualifikuar. Në përputhje me këtë koncept të gjerë të së drejtës për lirinë e shprehjes, mbrojtja sipas nenit 10 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut shtrihet edhe në ndarjen e informatave për të cilat ekziston dyshim i fortë se janë të pavërteta. Praktika gjyqësore e GJEDNJ-së nuk e ndalon diskutimin ose shpërndarjen e informatave të marra edhe nëse ekziston dyshim i fortë se informatat e tilla ndoshta nuk janë të vërteta⁴⁵. Çdo propozim tjetër do të thotë privim i personave nga e drejta për të shprehur mendime dhe qëndrime të tyre dhe në atë mënyrë kufizim joracional i lirisë së shprehjes. Megjithëse është i dukshëm qëllimi i miri i dispozitave të Draft-Kodit lidhur me shpifjen, megjithatë këshillohet që ato të hiqen nga teksti ose të rishikohen në mënyrë thelbësore duke pasur parasysh konsideratat e mësipërme dhe faktin se kufizimet përkatëse mund të keqpërdoren dhe/ose në masë tjetër ta ngufatin lirinë e debatit në Kuvend.
54. Rekomandimet e lartpërmendura në lidhje me standarde të caktuara të gjuhës në Kuvend duhet të jenë të zbatueshme edhe në kontekst të sjelljes gjatë seancave të Kuvendit (shih më lart në paragrafin 45).

⁴⁴ Shih GJEDNJ, *Karácsony and Others v. Hungary* (GC), (parashtrim i ankesës nr. 42461/13 dhe 44357/13, aktgjykim nga 17 May 2016), parag. 139.

⁴⁵ GJEDNJ, *Salov kundër Ukrainës (Salov v. Ukraine)* (parashtrimi i ankesës nr. 65518/01, aktgjykimi nga 6 dhjetor, 2005 viti), paragrafi 113.

⁴⁶ GJEDNJ *Fon Hanover kundër Gjermanisë (Von Hannover v. Germany)* (parashtrimi i ankesës nr. 59320/00, aktgjykimi nga 24 shtator, 2004), paragrafi 64 dhe *Karaçuvara dhe Ittalehti kundër Finlandës (Karhuvaara and Ittalehti v. Finland)* (parashtrimi i ankesës nr. 53678/00, aktgjykim nga 16 shkurt viti 2005), paragrafi 45

4.3 Rregullimi i jetës private të deputetëve

55. Draft-Kodi nuk ka për qëllim rregullimin e jetës private të deputetit/deputetes, përveç kur “*jeta e tij/saj private e cenon dukshëm integritetin dhe besimin publik të deputetit/deputetes edhe në Kuvend*”.
56. Megjithëse nuk ka asgjë të keqe në vendosjen e rregullave të sjelljes të cilat deputetët duhet t’i respektojnë derisa janë në Kuvend (duke pasur parasysh atë që të njëjtat nuk janë shumë të largëta dhe nuk e pengojnë shprehjen politike në mënyrë joracionale, siç u përmend më lart), kredibiliteti i institucionit kërkon që fokusi të vihet në çështjen e tradhtisë së besimit të publikut. E para ka të bëjë me normat e përgjithshme të sjelljes dhe vlerave të përbashkëta, por jo edhe me atë që do të konsiderohet si formë adekuate e sjelljes dhe në cilin vend.
57. Lidhur me nenin 8 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, praktika gjyqësore e GJEDNJ-së e përcakton qëllimin e saj si mbrojtje thelbësore të jetës private të individit kundër ndërhyrjeve arbitrare në organet publike. Megjithatë, duhet përkujtuar se mbrojtja e privatësisë duhet të jetë e balancuar me lirinë e shprehjes të garantuar nga neni 10 i Konventës, pra duhet të vendoset një ekuilibër i drejtë ndërmjet interesave konkurruese të individit dhe komunitetit në tërësi. Është e vërtetë që publiku ka të drejtën për t’u informuar, e cila nga ana tjetër është e drejtë thelbësore në një shoqëri demokratike e cila, në disa rrethana të veçanta, mund të shtrihet edhe në aspekte të jetës private të figurave publike, veçanërisht kur bëhet fjalë për politikanët⁴⁶.
58. Kështu, pyetja kryesore në këtë drejtim është se si të tërhiqet vija ndërmjet aspekteve të jetës private që deputetët mund të vendosin t’i mbajnë si private, dhe atyre aspekteve që duhet të konsiderohen si të rëndësishme publikisht, dhe ndoshta edhe të rregullohen me disa rregulla ose kode eksplicite që do t’i vendosë Kuvendi. Duke marrë parasysh se kufijve të tillë nuk mund t’u jepet një përkufizim gjithëpërfshirës dhe përfundimtar (njëjtë si të çështjet tjera të integritetit, kufijtë ndërmjet asaj që është private dhe asaj që duhet të jetë publike janë të paqarta dhe ndryshohen vazhdimisht, duke reflektuar kontekstin kulturor dhe politik në çdo çast), Draft-Kodi duket se nuk përcakton se çfarë lloj sjelljeje të deputetëve do të konsiderohej tradhti ndaj besimit publik, që përfshin mundësinë e ndërhyrjes joproportionale në jetën private të deputetit. Njëkohësisht, është edhe më e vështirë ose pothuajse e pamundur që deputeti/deputetja t’i përmbahet qartë Draft-kodit në sjelljen e tij/saj, meqë Kodi është i hapur për interpretim bazuar në bindjet morale personale, si dhe në konceptin e përgjithshëm të rëndësisë etike që respektohet në shoqëri të caktuar.
59. Duke pasur parasysh të lartpërmendurën, ndoshta do të jetë e dobishme nëse në Draft-Kodin parashihen ***kritere më të qarta duke iu referuar kornizës ligjore dhe/ose kushteve nën të cilat rregullimi i jetës private të deputetëve do të jetë i pranueshëm në përputhje me rregullat e Draft-Kodit.***

Kjo do të mundësojë mbrojtje nga ndërhyrja e paarsyeshme në jetën private të deputetëve.

REKOMANDIMI DH

Në Draft-Kodin të rishikohen dispozitat ashtu që do të përfshihen garanci për të drejtën e lirisë së shprehjes, veçanërisht gjatë seancave politike dhe/ose plenare, përveç nëse kjo nuk shkakton urrëjtje ose mostolerancë në çfarëdo baze, drejtpërdrejt ose tërthorazi, dhe nuk bën thirrje për dhunë ose keqpërdorim në ndonjë mënyrë tjetër të besimit dhe integritetit publik, si dhe të rishikohen ato dispozita që kanë të bëjnë me jetën private

⁴⁷ Ligji për lobim në Republikën e Maqedonisë së Veriut nr. 08-2647/1 nga 1 qershor 2021, "Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut", nr. 106/08 dhe 135/11, në dispozicion në: https://dsk.mk/wp-content/uploads/2021/06/Adopted-Law-on-Lobbying_en.pdf (vizituar për herë të fundit më 11 nëntor 2021).

të deputetit për të garantuar mbrojtjen e lirisë gjatë diskutimeve në Kuvend dhe për të parandaluar shkeljen e pajustificuar të jetës private të deputetëve

5. PARANDALIMI I KORRUPSIONIT

5.1 Kufizimet lidhur me punësimin dhe paspunësimin, konflikti i interesave dhe lobimi

60. Në përputhje me Draft-Kodin, pas mbarimit të mandatit, deputeti/deputetja nuk do të pranojnë punësim të punëdhënësi me të cilin kanë qenë në bashkëpunim të ngushtë ose kanë pasur informacione që mund t'i çojnë në pozicion të privilegjuar lidhur me kandidatët tjerë. Në Draft-Kodin, gjithashtu, thuhet se *“Deputeti/deputetja nuk do të ofrojë shërbime konsultimi për çështjet që lidhen ngushtë me funksionin parlamentar për të paktën një vit pas përfundimit të mandatit”*.
61. Megjithatë, është e nevojshme të theksohet se formulimi ekzistues *“të lidhura ngushtë me funksionin parlamentar”* duket shumë i paqartë për të përjashtuar konfliktin e mundshëm të interesave. Në këtë drejtim, do të ishte e vlefshme të saktësohet, për shembull, se deputeti/deputetja nuk do të ketë marrëdhënie kontraktuese ose çfarëdo kontrate tjetër komerciale ose individuale të punës me Kuvendin ose me ndonjë institucion zyrtar mbi të cilin ka pasur autorizim për të mbikëqyrur gjatë mandatit të tij. Gjithashtu, do të ishte e rekomandueshme që të sqarohet rregullimi i situatave kur deputeti/deputetja ka marrë pjesë drejtpërdrejt në çështjen lidhur me ndonjë subjekt të caktuar: a do të ishte e përshtatshme që ai/ajo të përmbahej nga pranimi i angazhimeve me subjektet relevante të përfshira në një periudhë të caktuar pas përfundimit të funksionit? Megjithëse Draft-Udhëzimi hedh më shumë dritë mbi çështjen në fjalë dhe jep sqarim të caktuar se cilat angazhime nuk lejohen pas përfundimit të mandatit, do të jetë e dobishme nëse në Draft-Kodin janë siguruar referime në rregulloren ligjore përkatëse.
62. Më tutje, për të përjashtuar çdo perceptim lidhur me sjelljen joetike eventuale, **Draft-Kodi mund të parashikojë standarde të bazuara në legjislacionin vendor përkatës lidhur me angazhimin e të afërmeve të deputetëve me organizatat/institucionet mbi të cilat deputeti/deputetja kanë pasur autorizime/mbikëqyrje të konsiderueshme gjatë ushtrimit të mandatit të vet.**
63. Gjithashtu, me rëndësi thelbësore është të vlerësohen edhe dispozitat e Draft-Kodit dhe Draft-Udhëzimit për kufizimet në lidhje me punësimin në krahasim me nenin 27 të Ligjit për parandalimin e korrupsionit, me të cilin kërkohet që personi zyrtar ta njoftojë Komisionin Shtetëror për Parandalim të Korrupsionit (në tekstin e mëtejshëm "KSHPK") në afat prej tre vitesh pas përfundimit të funksionit për themelimin e shoqërisë tregtare ose fillimin e biznesit në fushën ku ka punuar. Neni 28 i ligjit të njëjtë e ndalon personin zyrtar gjatë mandatit të tij ose brenda tre viteve pas përfundimit të tij të fitojë aksione ose të drejta në subjektin mbi të cilin personi ka ushtruar mbikëqyrje, përveç përmes trashëgimisë.
64. Gjithashtu, duhet përmendur se Ligji për lobim⁴⁷ i ndalon funksionarët e zgjedhur të llojnë deri në një vit pasi kanë pushuar të marrin rrogë.
65. ***Sipas kësaj, dispozitat përkatëse të Draft-Kodit duhet të shqyrtohen në kontekstin e legjislacionit vendor kundër korrupsionit dhe legjislacionit që rregullon punën e Kuvendit dhe deputetëve me qëllim për t'u shmangur paqartësitë dhe kontradiktat eventuale.***
66. Draft-Kodi përcakton që deputeti/deputetja gjatë mandatit të tij/saj do t'i respektojë rregullat për mospërputhje të funksionit që ushtron me funksionet apo veprimtaritë tjera në përputhje me dispozitat e Ligjit për deputetë. Në këtë drejtim, hartuesi mund të

mendojë rreth shpjegimit të dallimit ndërmjet pozicioneve të sektorit publik dhe atij privat dhe implikimeve të tyre të papajtueshmërisë, si dhe të vlerësojë nëse interesi i sektorit privat mund të jetë i pranueshëm sipas kërkesës për zbulim.

67. Draft-Kodi nuk përcakton sjellje specifike lidhur me situatat e ndryshme të konfliktit të interesave (p.sh. tërheqja nga komisioni, diskutimi, votimi), megjithëse Draft-Udhëzimi ofron më shumë shembuj në këtë drejtim. Në rast të konfliktit eventual të interesave, deputeti/deputetja është i/e obliguar që t'i ndërmarrë të gjitha masat e domosdoshme për të parandaluar ndikimin e interesit privat dhe është e nevojshme që për këtë ta informojë KSHPK-në në përputhje me Ligjin për parandalimin e korrupsionit dhe konfliktit të interesave. Sipas Draftit, deputeti/deputetja që merr pjesë në procesin legjislativ, në rast të konfliktit të interesave që mund të rrezikojë vendimmarrjen objektive për çështje të caktuar, përkatësisht ligjin, për arsye morale me iniciativë të vet mund të përmbahet nga aktivitetet legjislative gjatë diskutimit dhe vendimmarrjes në Kuvend ose gjatë zgjedhjes dhe emërimit të funksionarit. Siç u përmend tashmë më lart, është vërtet me rëndësi thelbësore që Draft-Kodi të rritet obligimin e deputetëve për të ndjekur dhe respektuar legjislacionin vendor në këtë drejtim.
68. Për sa i përket lobimit, Drafti kërkon që deputetët në kontaktet e tyre me lobistët dhe organizatat lobuese të respektojnë në mënyrë konsekuente Ligjin për lobim, duke u udhëhequr nga parimet e integritetit dhe transparencës. Njëkohësisht, Draft-Kodi mund të jetë edhe më konkret në lidhje me marrëdhëniet e deputetëve me palët e treta të tjera që mund të mos jenë lobistë profesionistë (trupat e përfaqësimit, autoritetet e huaja, klubet që përfaqësojnë interesa nacionale ose të biznesit)⁴⁸, duke i përfshirë edhe kontaktet jashtë mbledhjeve të Kuvendit dhe komisioneve të tij, nga perspektiva e transparencës së deputetit.
69. Draft-Kodi përfshin, gjithashtu, dispozitë që "*Deputeti/deputetja [...] nuk do t'u nënshtrohet presioneve dhe premtimeve partiake*" si masë për të parandaluar konfliktin e interesave. Pavarësisht faktit që e pranon rëndësinë e përkushtimit të deputetëve ndaj interesit publik, vlerave demokratike dhe paanshmërisë, kjo dispozitë mund të jetë problematike në aspektin e zbatueshmërisë dhe në këtë mënyrë të bëhet e porealizueshme. Gjithashtu, duket se kjo është në kundërshtim me parimin e autonomisë brendapartiake, i cili u ofron partive politike liri të përgjithshme të përzierjes së shtetit në të drejtën e tyre si shoqata të lira për t'i menaxhuar punët e tyre të brendshme në mënyrë autonome⁴⁹. Për të siguruar aftësinë e tyre për veprim kolektiv, të gjitha partitë politike kanë masa të caktuara disiplinore dhe sigurojnë arritjen e qëndrimit të unifikuar të partisë politike, ndërsa në përgjithësi, organizatat demokratike, gjithashtu, përfshijnë procedurë të qartë për shprehjen e mendimeve të kundërta. Kualifikimet e tilla do të ishin të rëndësishme për të siguruar zbatueshmërinë e Kodit në situatat praktike të jetës reale. Ngjashëm me këtë, dhënia e premtimeve parazgjedhore është pjesë e luftës politike. ***Kështu, megjithëse duhet të parandalohet presioni i panevojshëm ndaj deputetëve, megjithatë rekomandohet të rishikohet Draft-Kodi me qëllim të respektimit të autonomisë së brendshme të partisë politike.***

REKOMANDIMI E.

Në Draft-Kodin të rishikohet ajo dispozitë që ka të bëjë me konfliktin e interesave lidhur me nënshttrimin e deputetëve ndaj presioneve dhe premtimeve partiake, duke pasur parasysh se kjo mund të bjerë ndesh me parimin e autonomisë brendapartiake

⁴⁸ Në raportet e tij të fundit për progresin, GREKO shënoi mungesë të çfarëdo zhvillimi të ri ose ende më pak propozime për zbatimin e këtij rekomandimi, që e ndjek qëllimin specifik për të siguruar përmbledhje rregullash për sjelljen e deputetëve në rast ato të realizojnë kontakte me lobistët dhe palët tjerë të tretë.

⁴⁹ ODIHR Komisioni i Venecias, *Udhëzime për rregullimin e partive politike*, botimi i dytë (2020), parag. 151.

70. Përfundimisht, në lidhje me të gjitha dispozitat lidhur me kufizimet e punësimit/pas-punësimit, konfliktin e interesave dhe lobimin, me rëndësi thelbësore është të sigurohet që dispozitat përkatëse të Draft-Kodit dhe Draft-Udhëzimit të mos dyfishohen dhe/ose të mos jenë në kundërshtim me legjislacionin primar për çështjen e caktuar. Megjithëse Draft-Kodi e një vlerën e kufizimeve përkatëse të domosdoshme për mbrojtjen e besimit dhe integritetit publik, natyra e tij e respektimit vullnetar mund të jetë në kundërshtim me dispozitat urdhëruese përkatëse që imponojnë sanksione që duket se nuk janë në fushën e dispozitave të Kodit Etik.

5.2 Përdorimi i mjeteve dhe fondeve publike

71. Lidhur me menaxhimin e duhur të mjeteve publike, Draft-Kodi kërkon nga deputetët të respektojnë disiplinën buxhetore dhe financiare në ushtrimin e funksionit dhe të përmbahen nga marrja e çfarëdo kompensimi për aktivitetet jashtëparlamentare.
72. Draft-Kodi u referohet edhe çështjeve që kanë të bëjnë me përfshirjen e deputetëve në fushatën zgjedhore, duke kërkuar që kjo të bëhet e mundur vetëm pas përfundimit të orarit të punës. Megjithatë, duhet theksuar se deputetët si përfaqësues të partive politike janë vazhdimisht të përfshirë në punën politike. Përderisa kjo kërkesë mund të duket reale për nëpunësit shtetërorë, ajo është joreale për deputetët. Përveç kësaj, në rastin e deputetëve, politikanë dhe parti të ndryshme do të kenë orare të ndryshme të fushatës dhe kuptime të ndryshme lidhur me atë se çfarë përfshin ajo. Informimi i votuesve për punën e deputetit (dhe punën që ka bërë individi si deputet) është po aq angazhim ndaj anëtarësimit sa edhe vetë fushata

REKOMANDIMI Ë.

Në Draft-Kodin duhet të rishikohen dispozitat lidhur me pjesëmarrjen në fushatat zgjedhore, përmes shmangies së ndërhyrjes në jetën politike dhe aktivitetet e deputetëve, si dhe përmes rregullimit njëkohësisht të shfrytëzimit të resurseve publike, si për shembull, transporti, stafi apo pajisjet për avancimin e qëllimeve zgjedhore

73. Në fund, duhet përkujtuar se resurset parlamentare, kuadri parlamentar, si dhe prona që i përket Kuvendit, duhet të përdoren ekskluzivisht për qëllime parlamentare. Megjithëse Draft-Kodi e parashikon këtë në mënyrë mjaft të qartë, zbatimi i këtij rregulli mund të mos jetë gjithmonë i pakontestueshëm kur bëhet fjalë për përdorimin e infrastrukturës parlamentare për aktivitetet private apo për punësimin e anëtarëve të familjes me paratë publike. Në këtë drejtim, kodet e sjelljes së deputetëve janë një nga mënyrat për të ngritur vetëdijen për sjelljen përkatëse në lidhje me fondet publike.⁵⁰ Punësimi i anëtarëve të familjes si asistentë, sekretarë ose hulumtues në Kuvend mund të shkaktojë shqetësime se deputetët përdorin paratë publike për të rritur të ardhurat e familjes. Megjithëse kjo është praktikë e zakonshme në disa kuvende (ku stafi nuk është i angazhuar nga shërbimi shtetëror), disa vende kanë filluar të rregullojnë punësimin e anëtarëve të familjes me qëllim për të parandaluar nepotizmin⁵¹. Në Draft-Udhëzimin thuhet se në rast se i punësuar në shërbimin profesional të Kuvendit martohet me deputet, i pari mund të qëndrojë në funksionin e vet, por pa u avancuar gjatë mandatit të bashkëshortit/es të/së tij/saj. Dispozitat e mësipërme të Draft-Udhëzimit duhet të jenë në përputhje me legjislacionin vendor përkatës për nepotizmin. Njëkohësisht, ***Draft-Kodi mund të përfitojë nga ofrimi i standardeve në këtë aspekt që do të harmonizohen si me legjislacionin primar për çështjen në fjalë, ashtu edhe me udhëzimin me arsyetimin e përfshirë. Gjithashtu, është e rekomandueshme të theksohet në Draft se deputetët nuk duhet të vendosin stafin e Kuvendit në pozicion që do të ishte konfliktual ose do ta vinte në pikëpyetje paanshmërinë politike të stafit, ose që mund të shkaktonte kritika se njerëzit e paguar nga mjetet publike përdoren për qëllime politike partiake***

REKOMANDIMI F

Të shqyrtohet mundësia e përkufizimit të standardeve për punësimin e anëtarëve të familjes së deputetëve në Kuvend

6. Monitorimi dhe sanksionimi

74. Duke pasur parasysh statusin e Draft-Kodit si promotor i sjelljes etike dhe morale të deputetëve, ai duhet të jetë lëndë e interpretimit, zbatimit dhe debatit të vazhdueshëm, përkatësisht të jetë organizëm i gjallë që formon platformë në të cilën zhvillohet biseda dhe marrëveshja rreth sjelljes së pranueshme dhe etike të deputetëve. Megjithatë, kjo nuk do të jetë e mundur në mungesë të mekanizmit të njoftimit dhe ndjekjes, përmes të cilit qytetarët, mediat, nëpunësit dhe publiku i gjerë të cilit i shërbejnë deputetët do të mund të zhvillojnë debat për sjelljen e pranueshme, të shprehin shqetësimet e tyre dhe të paraqesin parregullsitë në punën e tyre.
75. Megjithëse Draft-Kodi tregon faktin se ndjekja dhe zbatimi i tij janë të detyrueshëm dhe kërkon që çdo deputet të jetë i njoftuar për përmbajtjen e tij, si dhe të vendosë sanksione në rast të shkeljes së tij, nuk parashikohet mekanizëm për revizion në atë kuptim. Nëse mekanizmi i tillë nuk parashikohet as në Rregulloren e Punës së Kuvendit, do të ishte e rekomandueshme që të shqyrtohej hartimi i saj. Zakonisht ka tre elementë thelbësorë lidhur me këtë proces: ankesa fillestare lidhur me sjelljen e një ose më shumë deputetëve; hetimi për të konstatuar faktet dhe për të mundësuar vendim nëse rregullat apo normat

⁵⁰ ODIHR Komisioni i Venecias, *Udhëzime për rregullimin e partive politike*, botimi i dytë, parag. 129

⁵¹ Në Austri u ndalohet deputetëve në Dhomën e poshtme që të punësojnë të afërt si ndihmës personalë rogat e të cilave paguhen nga mjetet publike. Në MB, anëtarët e familjes mund të punësohen te deputetët, por jo duhet të paraqitet në mënyrë të rregullt.

janë shkelur; dhe në momentin kur do të konstatohet se ka ndodhur sjellje e pahijshme, shqiptimi i sanksioneve përkatëse⁵².

76. Megjithëse ekzistojnë qasje të ndryshme⁵³ lidhur me debatin, ndjekjen dhe sanksionimin e shkeljeve potenciale të kodeve të sjelljes/etikës nga deputetët⁵⁴, në parim, mekanizmi relevant duhet të sigurojë:
- procedurë të qartë për parashtrimin e ankesave lidhur me dyshimet për shkeljen e Kodit nga deputetët;
 - afate të qarta brenda të cilave do të duhet të shqyrtohen ankesat e tilla;
 - mekanizëm të qartë për paraqitjen e argumenteve nga deputeti, sjellja e të cilit është lëndë e shqyrtimit;
 - sigurim të votës së barabartë për deputetët e partive opozitare dhe përfaqësim të tyre në mekanizmin dhe trupat e tij për të shmangur çdo mundësi të përdorimit të procedurave përkatëse kundër oponentëve politikë;
 - mekanizëm të qartë të vendimmarrjes lidhur me sanksionimin;
 - sanksione të qarta që lëvizin nga paralajmërimi i butë - me gojë, deri te më të rreptat - përjashtim nga pjesëmarrja në një numër të caktuar seancash plenare
77. ***Duke pasur parasysh të lartpërmendurën, për të siguruar që Kodi Etik të jetë dokument i gjallë, zhvillimor dhe praktik që orienton sjelljen e deputetëve, nevojitet të përgatitet mekanizëm i qartë dhe i thjeshtë për ankesat dhe ndjekjen. Ngjashëm me këtë, duhet të dakordohet dhe të përfshihet ose në Draft-Kodin ose në Rregulloren e punës mekanizëm sanksionues i zbatueshëm qartësisht dhe me shkallë të ndryshme.***

REKOMANDIMI G.

Të zgjerohen dispozitat e Draft-Kodit lidhur me mekanizmat për monitorimin e zbatimit të Draft-Kodit dhe lidhur me këshillimin konfidencial për të shmangur krijimin e paqartësive dhe cenimi potencial i veprimit jopartiak

78. Më tutje, bashkëpunimi efikas ndërmjet Kuvendit dhe KSHPK-së në implementimin dhe zbatimin e plotfuqishëm të legjislationit relevant lidhur me konfliktin e interesave, lobimin dhe deklarimin e gjendjes pronësore do të ishte vendimtar për efektivitetin e të gjithë sistemit të integritetit publik.
79. Megjithëse Draft-Kodi sugjeron në, por nuk e numëron, mekanizmin e monitorimit dhe sanksionimit, ai parashikon "trup të ngarkuar për këshillim konfidencial" kompetent për zgjidhjen e dilemave të mundshme etike që mund të ketë deputeti/deputetja dhe, gjithashtu, sugjeron në atë që nënshtrimi i domosdoshëm për "këshillim konfidencial" mund të aplikohet si "masë korrigjuese". Në këtë kontekst, vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet përbërjes së këtij trupi, duke pasur parasysh procesin e emërimit të anëtarëve të

⁵² Shih në OSBE/ODIHR, *Studimi themelor: Standardet profesionale dhe etike për deputetët*, (Varshavë, 2012), fq. 60.

⁵³ Për shembull, në Parlamentin e Mbretërisë së Bashkuar, Komisioni për Standarde dhe Komisionari Parlamentar për Standardet mund të kryejnë hetim për shkeljen e pretenduar të Kodit të Sjelljes nga deputeti. Nëse konkludojnë se Kodi i Sjelljes është shkelur, mund të rekomandohet si më poshtë: a) kërkim falje me shkrim; b) kërkim falje nga foltorja e Dhomës përmes pikës së rendit të ditës; c) kërkim falje nga foltorja e Dhomës me deklaratë personale; ç) për ata që nuk janë deputetë, tërheqja e fletëhyrjeve parlamentare, qoftë për periudhë të pacaktuar ose për periudhë të caktuar; d) pezullimi nga shërbimi i Dhomës gjatë një numri të caktuar seancash (gjatë së cilës anëtari nuk merr rrogë dhe duhet të tërhiqet nga selia e Dhomës; dh) në rastet e shkeljeve shumë të rënda - përjashtimi, shih në *Kodi i Sjelljes së Deputetëve, i hartuar në përputhje me Rezolutën e Dhomës më 19 korrik 1995, neni 1, në dispozicion në <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmcode/1882/188201.htm>* (vizituar për herë të fundit më 11 nëntor 2021).

⁵⁴ Ibid. faqe 64-74

tij, i cili siguron pavarësinë/paanësinë e tij, cilat duhet të jenë masat për ruajtjen e konfidencialitetit dhe parandalimin e rrjedhjes së informacioneve në lidhje me punën e tij, cila është përgjegjësia dhe/ose mekanizmi i njoftimit të trupit të tillë. Kjo e fundit, për shembull, mund të përfshijë raport vjetor që tregon numrin e rasteve (të përpunuara dhe ato që shqyrtohen në vazhdimësi) lidhur me shkeljet e regjimit të Kodit. Raporti vjetor duhet të përmbledhë aktivitetin e trupit që nga formimi i tij, e më pas në nivel vjetor, si dhe të propozojë pika për vendimmarrje lidhur me rezultatet e punës së trupit në periudhën e caktuar për të cilat Kuvendi duhet të diskutojë dhe të votojë sipas procedurës së përcaktuar.

80. Duke pasur parasysh ndjeshmërinë e pozicionit publik të deputetëve dhe interesin publik, imunitetin e përgjithshëm që gëzojnë deputetët dhe mendimet e transparencës, mund të rekomandohet opsioni për një mekanizëm më të hapur. Në ambient të tillë mund të dëgjoheshin edhe mendimet e publikut, ndërsa deputetët përkatës, veprimet e të cilëve janë lëndë e shqyrtimit, kanë të drejtë të paraqesin dhe të mbrojnë çështjen e tyre.
81. Siç theksohet në vlerësimet e GREKO-s në lidhje me Republikën e Maqedonisë së Veriut, Kuvendi në kornizat e veta duhet të jetë proaktiv në zgjidhjen e çështjeve të etikës dhe integritetit. Edhe kur Kodi i Sjelljes/Etikës ofron udhëzime fillestare, qasja në këshillat dhe trajnimet e vazhdueshme për të ndihmuar deputetët të menaxhojnë aktivitetet e tyre zyrtare dhe/ose interesat personale dhe profesionale në një sërë situatash të ndryshme konsiderohet praktikë e mirë dhe kjo përfshihet në shumicën e rekomandimeve të GREKO-s. Kështu, qëllimi do të ishte të sigurohet që Kodi të jetë dokument i gjallë që është pjesë e kornizës më të gjerë të integritetit, me kornizën e tij institucionale për implementimin, ngritjen e vetëdijes dhe këshillimin, si dhe zbatimin e fuqishëm.
82. Kështu, Kuvendi mund të marrë përgjegjësinë për këshillimin/njoftimin publik për promovimin e kulturës së etikës parlamentare te publiku i gjerë. Kjo kërkon marrjen e masave që synojnë veçanërisht mediat dhe organizatat për kontroll dhe mbikëqyrje, si dhe sfidat etike që ata i hulumtojnë dhe për të cilat njoftojnë. Masat relevante mund të përfshijnë konferenca për shtyp, trajnime për mediat, si dhe vendosjen e burimit të përhershëm të informacioneve për publikun e interesuar.
83. Prandaj, ***është e rekomandueshme që të mendohet rreth shtimit të dispozitave konkrete lidhur me ngritjen e vetëdijes etike dhe dhënien e këshillave për deputetët, përfshirë, për shembull:*** a) Trajnimin hyrës në fillim të mandatit parlamentar, i cili do të përfshijë aktivitetet për mentorim dhe shkëmbim përvojash, dhe i cili do të përfshijë deputetë të rinj dhe me përvojë; b) Sigurimin e disponueshmërisë së Kodit për të gjithë deputetët dhe partitë politike të përfaqësuara në Kuvend; c) Mbajtjen, të paktën një herë në vit, të mbledhjes konsultative me organizatat civile, mediat dhe komunitetin akademik në lidhje me zbatimin e Kodit.

REKOMANDIMI I.

Të shqyrtohet mundësia për të shtuar dispozitat konkrete lidhur me ngritjen e vetëdijes për sjelljen etike të deputetëve dhe dhënien e këshillave lidhur me veprimin e tyre